

Werk

Titel: Copiosissima Evangeliorum Dominicalium Expositio

Autor: Bakius, Reinhardus

Verlag: lungius; Schmidius

Ort: Lübeck; Schleusingae

Jahr: 1640

Kollektion: VD17-nova

Werk Id: PPN616188471

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN616188471> | LOG_0010

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=616188471>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

*Peregrinationes
quomodo
instituen-
de.*

locum terram sanctam ingressorum, quia Baptismus noster iter calis est & primus sanctorum introitus, Basil. Jos. 3. v. 17. III. Josue, qui in loco exaltari coepit, sicut & baptismus est initium glorie & exaltationis, Jos. 3. v. 7. ut &, IV. Gedeonis, qui hoc loco Midianitas vicit, Jud. 7. v. 25. quia in baptismo omnes nostri hostes vincuntur & prosternuntur. ¶ Discas hic, licet suam quandam utilitatem & jucunditatem habeat, ejusmodi loca visitare, ubi memorabilia veteris & N. T. pleraque gesta, videndum tamen, ut fiat hoc sine vocationis neglectione, ut & sine superstitione; hæc enim si adsint, peccatur in Deum, periculumque amatur. Merito itaque excludimus Costerum in Conc. p. 126. qui de Bethabara dicit: illum locum, & ante & post Christi tempora, non tantum in honore habitum, sed & PIE CULTUM esse, imo celebratum hunc locum peregrinationibus, tum SANITATIS, tum DEVOTIONIS ergo. Sed quomodo hæc Costerus probabit? Vix probabit, si ipsum vel omnes Jesuitæ & Papistæ adjuvent; Nos mittimus Judæorum legatos, mittimus Joannis baptisterium, imò ipsam etiam Joannem mittimus, & gratias agimus Christo, qui in Bethabara baptizatus est, juxta Damasce. lib. 4. Orthod. fid. c. 10. idcirco: ut capita Draconum in aqua contereret, ut peccatum obrueret, ac totum veterem Adamum sepeliret, ipsi sit laus & gloria, Amen.

In Natalitiis Christi Servatoris

Evangelium, Luc. 2.

EActum est autem in diebus illis, Exiit decretum à Cesare Augusto, ut censeretur totus orbis. Hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio, & ibant omnes ut profiterentur, in suam quisque civitatem, Ascendit autem & Joseph

seph à Galilæa, de civitate Nazareth in Iuda-
am, in civitatem David, quæ vocatur Bethle-
hem, eò quod esset de domo & familia David, ut
profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore,
quæ erat pregnans. Accidit autem cum essent ibi,
completi sunt dies pariendi; Et peperit filium su-
um primogenitum, ac fasciis eum involvit, reclina-
vitq; eum in præsepi, quod non esset eis locus in
diversorio. Et Pastores erant in regione eadem,
vigilantes & excubantes excubias nocte, super
gregem suum. Et ecce Angelus Domini astitit il-
lis, & claritas Domini circumfulsit illos, & ti-
muerunt timore magno. Et dixit illis Angelus:
Ne timeatis: Ecce enim, annuncio vobis gau-
dium magnum, quod futurum est toti populo,
quia natus est vobis hodie Servator, qui est Chri-
stus Dominus, in civitate David. Et hoc vobis
signum: Invenietis infantem fasciis involutum,
positum in præsepi. Et subito facta est cum Ange-
lo multitudo militiæ cœlestis laudantium Deum,
& dicentium: Gloria in altissimis Deo, ac in ter-
ra pax, Hominiбус bona voluntas.

Sapi-

Sapientissimus ille Rex Salomon, in Ecclesiaste, c. 1. v. 9. & 10. talia fatur: *Quid est, quod fuit? ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? ipsum quod fiet, nihil sub sole novum, nec valet quisquam dicere: Ecce hoc recens est.* Verba hæc Salomonica ad hodiernam quidem festivitatem si referas, non nihil certè hallucinatus videtur etiam *sapientissimus* ille; putat enim Salomon nihil Novi sub sole reperiri, sed in magno hoc mundi theatro eandem semper Fabulam agi, mutatis tantum personis. Verum annis ab hinc. 1621. omnino sub sole factum est Novi aliquid, imò de omni Novo omnium novissimum, ut Lutherus loquitur (*Don allem Neuen das allerneueste*) juxta illud Prophetæ: *Dominus novum in terra creabit, scæmina virum circumdabit*, Jerem. 31. v. 22. Nunquam enim sub sole factum est, & nunquam fiet, ut homo verus, sine peccato tamen concipiatur ac nascatur: nunquam factum est & nunquam fiet, ut infans sine terreo parente, ex solâ matre gignatur: nunquam factum est & nunquam fiet, ut virgo intacta mater fiat, & maneat tamen virgo, *partum post, in, & ante suum*: imò nunquam sub sole factum est, & nunquam fiet, ut Deus & homo in unam eamq; indissolubilem coeant personam, & tamen in salvificis Jesu Christi Servatoris nostri unici Natalitiis hæc omnia facta sunt, verus homo natus est, *in carne nobis similis, peccato sed dissimilis*, unde sanctum ab utero dicitur, Luc. 1. natus est hodie elegantulus infantulus, at, *non ex virili semine, sed mystico spiramine*, unde semen Mulieris pufio hic nominatur, Gen. 3. peperit hodie virgo, *qua mater, sed virgo tamen, maris inscia mater*. Virgo fuit *partum, post, in, & ante, suum*, ut vitrum non leditur sole penetrante, sic illa creditur, *post partum & ante, felix hæc peperera*, de qua Vates: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, Esa. 7. imo hodie Deus homo factus per mysterium pietatis citra controversiam magnum, 1. Tim. 3. Quando itaq; Salomon dicit, nihil Novi sub sole, sed omnia, quæ hodie fiunt, antea etiam facta esse & neminem dicere posse: Ecce hoc recens est: Tunc adde Tu, in margine Bibliorum tuorum: *Excipe Natalitia Christi Servatoris nostri, illa enim exhibent: Novorum summum, quod sub sole non habet secundum, imo talia nec facta sunt nec amplius facienda super terram*, Bernh. *serm.* 3. vigil. Nat. Dom. fol. 12. Audiat hodie omnis ætas quæ nunquam audivit, *August. serm.* 6. fol. 584. ¶ Vel sic Exordiaris: Merita exclamat psalter regius, Psal. 8. v. ult. *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra: Verè ADMI-*

RABI-

RABILE est nomen Domini, idq; propterea, quod multa sunt mirabilia quæ mirabile illud reddunt. *Mirum* quod Deus noster ex nihilo fecit cælum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt, Gen. 1. *Mirum*, quod Israelitas sicco pede per mare rubrum deduxit, Exod. 14. *Mirum*, quod Iosue tempore, volantes solis cursus inhibuit, Ios. 10. *Mirum*, quod Danielis socios in furno Babylonico servavit illæsos, Dan. 3. *Mirum*, quod Daniele inter leones tutatus est, Dan. 6. *Mirum*, quod per angelum unicum unicâ nocte 85000. Assyriorum trucidavit, Esa. 37. quodq; mille Philistæos putridâ asini maxilla prostravit, Iud. 15. &c. Verùm cum his omnibus si conferas *Miraculum* illud *Miraculorum* Christi Incarnationem, nulla certè comparatio erit, quia in cæteris quocunq; modo satisfaciunt rationes, hic verò solus me stupor complectitur, inquit Cyprian. fol. 360. *Mira sane locutio*, quod omnia lautè conservans dicitur in foeno jacere! *mira sane locutio*, quod omnia exhilarans dicitur trepidantibus labellis plorare! *mira sane locutio*, quod fasciis dicitur convolutus ille, quem aliàs cæli cælorum non capiunt! *mira sane locutio*, quod virgo dicitur illa, quæ plenis uberibus filium lactat! *mira sunt hæc fateor*, & tamen à nobis Christianis creduntur, & quidem tam creduntur firmiter, ut juxta Bernhardum, juvenes & virgines, senes cum junioribus, mille mori mortibus elegerint, quàm, vel ad momentum ab ista fide deficere. ¶ Vel as- Exod. 3. sumas dictum Paulinum, 1. Tim. 3. v. 16. *Citra controversiam magnum est pietatis Mystrium, Deus in carne manifestatus.* Nominatur hic incarnatio filii Dei salvifica 1. *Mysterium*, quia hic fidei nostræ articulus comprehendipotest, nec Ciceronis Eloquentia, nec Aristotelis acumine, nec Euclidis circulo, nec Ptolomæi baculo, nec ulla rationis humanæ acrimoniâ, sed quomodo Deus homo factus sit, & in carne assumpta mundum redemerit, hoc utiq; est *Mysterium* à seculis absconditum, Rom. 16. v. 25. 2. nominatur Christi incarnatio: *Mysterium citra controversiam magnum*, quia etiam mysteria sunt, & baptisumus, & cœna, & Evangelii prædicatio, ut & amor Christi atq; Ecclesiæ mutuus, Ephes. 5. v. 32. attamen Nativitas filii Dei utiq; *Mysterium* mysteriorum est, in quod introspicere ipsi etiam angeli gestiunt, 1. Pet. 1. v. 12. 3. dicitur Christi incarnatio: *Mysterium pietatis*, quia talia meditari convenit non impiis, sed piis pectoribus: talia cum fructu audiunt non impia, sed pia aures: imò, de talibus rectè prædicant, non impia, sed pia ora, iis enim datur nôsse mysteria regni cælorum, Luc. 8. v. 9. Tandem 4. dicitur Christi nativitas: *Manifestatio*

Potum.

Ratio Dei in carne, e quidem olim Deus sese manifestavit, jam visionibus, jam somniis, jam similitudinibus, jam verbis obscuris, Num. 12. v. 6. Sed in plenitudine temporis ibi Deus in carne tam perspicue se manifestavit, ut Apostoli dicant: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre*, Ioh. 1. v. 14. His præsuppositis ipsam rem aggrediemur: *Puer qui natus hodie, est integrà de virgine, infantulus tenerrimus, is repleat nos gaudiis!*

Nativitatis
Christi Annus.

Factum autem illo tempore.] Descripto ortu præcursoris, describitur ortus Salvatoris, *Lyra*. Illis enim diebus, postquam scilicet Iohannes Baptista natus esset & jam 7. ætatis mensem attigisset, tunc venit tempus illud latum, tempus illud beatum, imò tempus illud jam dudum speratum & expectatum de quo Paulus: *Postquam venit plenum illud tempus, misit Deus filium suum natum ex muliere*, Gal. 4. v. 4. potest autem Christianus satis accuratè nosse, & annum & mensem, & diem, & horam Nativitatis Salvatoris sui. Quoad annum (1.) natus est Servator A. mundi: 3962. juxta Lutheri & Philippi Mel. computationem, vel ut alii volunt, A. M. 3967. & videtur hic calculus satis accuratus, quia Monarchia Romana cœpit, juxta Dresserum A. M. 3924. annis fermè 5. regnavit Iulius Cæsar, sub Augusto autem Julii successore natus est Christus, & quidem Anno Imperii Augusti. 42. adde jam & habebis summam: 3967. annorum, hic erat Iubilæus ille magnus & annus Domini acceptabilis, de quo Esaias agit, c. 61. v. 2. quoad mensem (2.) natus est Christus, non in Januario, ut voluit Epiphanius, nec in Aprili, ut Clemens Alexand. l. Stromat. de nonnullis refert, nec in Majo, ut alii voluerunt juxta Chem. in Harmin. sed in Decembri, atq; sic in medio brumæ, ibi Christus tanto in frigore nasci voluit, ut frigida nostra corda spiritu suo calefaceret & locum haberet illud Salomonicum: *Surge amica mea & veni, hyems enim transit, imber abiit & recessit*, Cant. 2. v. 11. Quoad diem (3.) fuit ille, non dies Dominicus, ut vult Bellarm. l. 3. de cultu Sanctorum c. 11. nec dies Saturni, ut vult Antonius de Gislandis in lib. dubiorum, sed dies 25. Decembris, quem Bunting. in prædia Christi testatur fuisse, diem Veneris, *Der Freytag / O des seligen Freytage / am Freytag sol Christus geböhren seyn / er hat auch am Freytage sterben wollen* / quia nascendo ac moriendo veram nobis libertatem acquisivit, juxta illud: *si filius vos in libertatem vendicat, verè liberi estis*, Ioh. 8. v. 36. Tandem quoad (4.) horam, natus est Christus media nocte, & quidem juxta horologium Hebræum hora 6. Buntingio teste, & verè latissima hæc nox fuit, in qua universum cœli firmamentum quasi exulta-

2. Mensis.

3. Dies.

4. Hora.

vit, fa-

vit, facie & stellarum positu pulcherrimò, quem vide apud Buntingium in *Pedia*, p. 81. & seq. imò hæc fuit illa nox de qua rectè Ecclesia: *Præsepe jam fulget tuum, lumenq. nox spirat novum, quod nulla lux interpolet. fideq. jugi luceat.* Item: *Æterna lux fulget nitens. lumen orbi dat recens illucet atris notibus, - redditq. lucis filios,* Das ewige Licht gehet da herein/ıc. Es leuchtet mitten in der Nacht/vnd vns des Lichts Kinder mache. ¶ Discas hîc, Deum nostrum gloriosum certò veracem esse, ut *cui impossibile ut mentiatur*, Heb. 6. v. 18. hinc quod ille tempus suis præfixit promissionibus, eo ipso temporis puncto complentur, Vnd muß kein einiges Minutlein dran mangeln. Equidem in paradiso, suum statim filium Deus pater promiserat, & jurasset Eva Messiam esse Cainum, Gen. 4. Aber wie gefehlet! præterierunt 1000. 2000. 3000. & ferè 4000. annorum, nec tamen exhibitus Christus est, tandem autem ubi *ἡ ἀρχὴ τῆς ῥῆσέως* completur, ibi misit Deus filium, Vnd hat kein Tag an bestimmter Zeit gefehlet / ideo dicit Lucas: *Et factum est illo tempore*, tempore videlicet à Deo patre constituto. Avidè quidem desideratus est Christus in Monarchia *Affyriaca* à Patriarchis: in *Persica* à Daniele & sociis: in *Græca* Sibyllarum *Vaticiniis*, verùm cum 4. & ultima Monarchia eaque Romana natiuitati Messiae esset destinata, Dan. 2. ideo ante hoc tempus divinitus destinatum Messias non venit. Discas itaque Dei *moram* & *morem*, fidelis est & omnes suas promissiones servat, & *ἐν καιρῷ*, suo tempore, 1. Pet. 5. v. 6. adiutor est in opportunitatibus, Psal. 9. Er weiß wol wanns am besten ist / vnd braucht an vns keine arge Eist / ıc. Si itaq. *moram* fecerit Dominus, *expecta eum, veniens veniet & non tardabit*, Habac. 2.

A Cæsare Augusto. ¶ In Concilio Constantiensi, quod circa festum Natiuitatis Christi celebrabatur, Imperator Sigismundus hoc Evangelio, propter expressum Augusti Cæsaris nomen, usq; adeo delectatus est, ut publicè illud de choro, ceu Lector aliquis Canonicus, decantaret. Denn es würde eines Römischen Kaysers drinnen erwehnet. Sed hodiernum Evangelium propter Augustum consignatum non est, ut qui Ethnicus fuit, nec ejus descriptio per omnia approbari poterit, Augustus als ein Heyd / was hat er zu schaffen mit dem Kindlein Jesu / mit dem Weynachtfest der Christlichen Kirchen / ja mit den Articulen des Glaubens? inquit Saccus; subsunt itaque aliæ causæ, cur Augusti fiat mentio, videlicet vaticinium, & *Israelis*, de auferendo sceptro, Gen. 49. v. 10. & *Danielis* de Christo in ultima mundi Monarchia nascendo,

Deus cerò verax & mentis nescius.

Cur Augusti mentio fiat circa Christi natiuitatem.

Dan. 2. v. 44. de vaticinio Danielis jam dicemus, postmodum autem de vaticinio Israelis vel Jacobi agemus, Dan. c. 2. Vidit Nabuchdonosor in somniis grandem quandam statuam, cujus *caput aureum* denotavit imperium *Assyriacum*; *pectus argenteum* regnum *Persicum*; *Venter aeneus* depinxit regnum *Græcorum*, *pedes autem ferrei Romanam Monarchiam* notabant, & addit Daniel sub hac 4. Monarchia nasci debere Messiam, qui ceu lapis salutis nostræ, à petra generis Abrahamici sit avellendus sine manibus, hoc est nascendus sine virili semine, ex virgine intacta, applicentur jam hæc ad hodiernum Evang. & res erit manifesta. Romanum imperium ccepit sub Julio Cæsare, qui ita dictus fuit, vel à *caso matris utero*, vel ab *Elephanto in pugna caso*, vel à *casu h. e. glaucis oculis*, vel à *casarie* cum qua natus proditur, & sanè felicissimus ac disertissimus Julius fuit, vicit in pugnis satis cruentis 50. expugnavit urbes 800. domavit & Imperio Romanorum subjecit populos extraneos 300. triumphavit solennissimè quinquies, licet imperio 5. saltem annis præfuerit. Tandem autem cum Julius Cæsar vulneribus 23. trucidatus esset, successit illi *Augustus*, qui initio *Octavius* dicebatur, à parente suo *Octavio* Senatore Romano, postmodum autem à Romanis ob felicissimum rerum successum dictus est *Augustus*, vel ab *Augurio*, vel ab *augendo*, quia Romanum imperiū non parum adauxit, unde etiam in lingua Germanica hodierni dicuntur Imperatores, *allezeit Mehrer des Reichs*. Si itaque Christus natus est sub *Augusto*, juxta nostrum textum, utique natus etiam est sub Monarchia Romana, id quod Daniel prædixerat. ¶ Observabimus hic. I. Verum esse tritum illud: *Omnia non uni, nec dat Deus omnibus unum*, Gott gibt einem Reich/ Land vnd Volk nicht alles / sed unicuique regno & populo quod ille adjicit, eo nos contentos esse decet. Sic Monarchia *Assyrica* abundabat *OPIBUS*, indeq; conferebatur *aureo capiti*: Sic Monarchia *Persica* abundabat *SAPIENTIA*, indeq; conferebatur *pectori & uberibus argenteis*: sic Monarchia *Græca* *FORTITUDINE* alias præcellebat & potentiā, unde *ventri ferreo* confertur, quemadmodum etiam Alexander M. Græcorum Monarcha ferro excellenter usus est, & eo maximam mundi Partem 12 annis expugnavit. Sed Monarchia *Romana*, etiam si opibus, sapientiā & fortitudine alias Monarchias non æquasset, ut certè æquavit & vel superavit. Deus tamen, ex peculiari gratia, postremam hanc Monarchiam singulariter nobilitare voluit, *SANCTITATE*; unde etiam *SACRUM Romanum Imperium* jam vocatur,

Julium Cæsar
unde ita dictus
est, *felicitas*.

Augustus.

*Omnia uni non
dantur divini-
tatis.*

catur, idque ideo, quod florente hac Monarchiâ *sanctus ille sanctorum* Christus natus & unctus est, Dan. 9. v. 24. Quantus hic honor redundat in Romanum Imperium, imo in omnia Romani Imperii membra, cum primis verò in nos Germanos, ad quos Majestas sacri hujus Imperii devenit! Dixit autem Dn. Philippus Melanth. suis temporibus Romani Imperii *qualemcumq; saltem umbram esse reliquam*, quid diceret ille si jam viveret? rogandus itaque indefinenter Deus est, ut tueatur & conservet regnum UNCTI sui, qui mox redibit, & omnia mundi regna confringet, ipsius autem regnum alteri non tradetur, sed æternum stabit, Dan. 2. v. 44. ¶ II. Observ. perversè agere *Junium, Tremellium*, cum primis vero *Polanum*, qui in c. 2. *Danielis* speciosè commentatur, Romanam Monarchiam non esse quartam & ultimam, sed Daniele loqui de nescio quo *Seleucidarum & Lagidarum* regno. Sed, si Romana nostra Monarchia ultima non est, dubitare utiq; cum Judæis nos oportet, Messiasne venerit, an adhuc expectandus, debuit enim Christus, salutis nostræ lapis, sine manibus abscindi sub 4. & ultima Monarchia, quæ si Romana non est, quæ tandem erit? quanto hæcenus senserunt rectius Orthodoxi, qui sicuti probè observarunt pedibus admodum infirmis Romanum niti imperium, ita homines admonuerunt, ut eò diligentius ad ultimum Christi adventum se pararent: Sed Calviniano Spiritui hæc nimis vulgaria sunt, ideoq; de nescio quo regno super caput, Dan. 2. disputat & homines sub hoc mundi fine satis securos reddit, nos fugiamus hanc Novitatem, & ex Romani Imperii infirmitate certò colligamus, ultimum Christi adventum jam præforibus esse, *Excubate igitur, & omni tempore orate, ut digni habeamini, qui effugiatis futura, & consistatis ante filium hominis, Luc. 21. v. 36.* ¶ III. Observandum, Christum sub Augusto natum verè esse *augustissimum regni cælestis Auctorem*, in quem omnia illa quadrant, quæ quidem ab Historicis in vita Imp. Augusti laudantur (1.) ut Augustus omnium primò dictus est *Dominator*, vel *Induperator*, cum Julius Cæsar non Imperator, sed *Dictator* saltem esset nominatus, juxta *Suetonium*: Ita Christus præ omnibus hunc meritò titulum obtinet, quod *Dominator* dicitur, *Herr unser Herrscher* / Psal. 8. v. 1. Dominatur enim in medio inimicorum, Psalm. 110. imò dominatur à mari ad mare, & ab aquis ad finem usq; mundi, Psal. 72. (2.) Sicut Augustus præ aliis omnibus dictus est *Pater Patriæ*, quo etiam titulo valdè delectabatur: Ita & Christus Servator meritò dicitur *Pater æternus*, Esa.

Romana Monarchia verè est ultima.

Christus verè Augustus.

9. de quo Israelitæ: Abraham nescit nos & Israel ignorat nos, tu autem es *Pater & Redemptor noster* ab antiquo, Esa. 64. v. 18. (3.) ut Augustus rebus Romanorum augustissimo successu annis 56. integris præfuit, unde etiam *Augusti* vel *Felici*s nomen adeptus: sic & Christus verè Felix, verè Fortunatus, verè Prosper, verè Faustinus dici posset, *Ein rechter Wolrath* / de quo Psaltes: *intende prosperè, feliciter procede & regna*, Psal. 45. v. 5. (4.) Augustus satis formosè in historiis depingitur, ut qui habuerit oculos lucidos, comam non densam, supercilia decenter juncta, imò fortia membra in statura mediocri: Ita etiam Christus tali præditus est formositate, ut dicatur *speciosus præ filiis hominum*, in cujus labiis gratia sit effusa, Psal. 43. v. 3. (5.) Augustus commendatur ut *sapientissimus & literatissimus*, qui studiis incubuerit etiam ad corporis ægritudinem, teste Suetonio: Sic & Christus sapientissimus est, imò *ipsa sapientia*, cum in eo omnes thesauri sapientiz & scientiz fuerint absconditi, Col. 2. v. 3. (6.) Augustus valdè humilis erat, noluit vocari *DOMINUS*, aureum currum remisit Romanis, coronam auream recusavit, splendidas vestes *superbia vexillum* dixit, imò ipsos etiam Romanos à luxu in vestimentis dehortatus est versiculo Virgilii: *Romanos rerum Dominos gentemq; togatam*: pari modo quis magis humilitate delectatur, quam Jesulus noster dicens: *discite à me, quia mitis ego sum & humilis valdè*, Matth. 11. (7.) Augustus affabilis fuit & humanus, jocabatur jam cum *lippiente Virgilio*, jam cum *ingemiscnte Horatio*, dicens: *Hic lacrimas inter sedet & suspiria Caesar*, imò cum Augusto quidam supplex fieret membris trepidantibus, præposterum hunc timorem correxit Imperator, dicens: *litteras supplicatorias principi non esse ita porrigendas, ac si Leoni vel Elephantò cibus porrigatur*, in metu ne cibans dilaceretur: pari modo quanta Jesuli nostri augustissimi *humanitas*, quanta *affabilitas*! linum fumigans non exstinguit ille, nec arundinem conqussatam frangit, Esa. 42. (8.) Augustus nec crudelis fuit nec sanguinarius, unde de Hero dis infanticidio Bethlehemitico dixit: *Se malle Herodis porcum esse quàm filium*, paulo etiam ante Christi nativitatem 30000. mancipia manu-misit & libertate donavit: ita & Christus crudelis non est, sed assertor libertatis nostræ clementissimus, juxta illud: *si filius liberos vos reddit verè estis liberi*, Joh. 8. (9.) Augustus planè pacificus erat, ut qui templum Martis, 12. annis ter occlusit, & monetæ inscribi, paulo ante Christi nativitatem, jussit hæc verba: *Salus hominum, pax orbis terrarum*: pari modo Jesulus noster

pacem

pacem internam & aternam attulit, ideo dicitur *pax nostra*, Eph. 1. patitur ut pacem habeamus, Esa. 53. & cantant ideo angeli: *Et in terra pax, &c.* (10.) Augustus omnium primo Ægyptum vicit, quâ expugnatâ cudi iussit monetam auream, cujus unum latus exhibuit Augusti imaginem, alterum vero Crocodilum palmæ alligatum (palma erat signum victoriæ, Crocodilus repræsentabat Ægyptum, ubi Crocodili frequentes) cum inscriptione: *COLLIGAVIT NEMO*; pari modo ante Christum quis Diabolum, infernalem illum Crocodilum, vel vincere potuit vel colligare? nemo certe; Iesulus autem noster Diabolum vincet & arbori crucis ipsum alligabit, juxta *ἡ νίκη* Paulinum: *Mors absorpta est in victoriam*, &c. 1. Cor. 15. (11) Cum Augustus Sponsam suam Liviam domum duceret, res mira accidit, ex aëre currui Sponsæ imminabat Aquila, quæ Liviam in sinum dejecit albam gallinam, Lauri ramum in ore gestantem: pari modo Deus Pater, quem Moses, Deut. 32. v. 11. volanti Aquilæ confert, is tempore Imp. Augusti sponsæ suæ ex alto demisit Christum, olei ramum, h. e. Evangelium gratiæ afferentem & dicentem: *Ierusalem, Ierusalem, quoties volui congregari filios tuos, ut GALLINA pullos, sed noluisti*, Matth. 23. Tandem (12.) Augustus imperium impetravit non vi gladii, nec hæreditatis jure, sed per adoptionem, adoptatus enim est à Julio Cæsare, sicut & ab Augusto ita adoptabatur Tyberius, sub quo Christus crucifixus: jucunda hæc sunt, & Augustus & Tyberius adoptivi sunt, *Thur Kinder vnd GnadenRegenten*/ quia Iesulus noster nos etiam in filios Dei adoptare debebat, eum Deus Pater potestatem dederit filios suos fieri, qui in Christum credunt, Joh. 1. usq; adeo Christum verè Augustus est *augustissimus*, quem invocemus, ut *augeat* nostram Fidem, ut *augeat* nostram consolationem, imo ut *augeat* nostram salutem, & respondet ille: *augebo eos & non minuentur, glorificabo eos, & non attenuantur*, Ierem. 30. v. 19.

[*Vt censeretur totus orbis.*] Noverat Augustus nummos in bello rerum gerendarum nervos esse, nec malè à Græcis dictum: *πῶλε-
μα ἢ πῆρμα ἔσται*, bellum non alitur certo sumtu, Germani dicunt: *Krieg
ist ein Wodentoss Ding/ Krieg leidet kein sparen*/ cum itaq; de bello cogitandum sit tempore pacis, Augustus idem facit. Subjecta jam Romano Imperio erant Asia, Arabia, India, Italia, Græcia, Hispania, Macedonia, Persia, aliæq; regiones, sollicitus itaq; Augustus est, si forte pax imperiū violetur, unde & nummi & milites sumendi, *Woher man Geld
vnd*

und Leere / Mannschafft vnd Baarschafft haben sönte / tandemq; totum onus in misellos devolvitur Achivos & subditos, per generalem aliquem censum, in quo notentur sequentia. I. Quando dicitur Augustus orbem *Σονυγαφω*, tunc non intelligendum est illud de aliqua Geometrica descriptione, sicut dicitur de Cosmographo: *Descriptis radio totum qui gentibus orbem*, sed *Σονυγαφω* in nostro textu, est *descriptio facultatum*, sicut & Aristot. l. 2. Oeconom. verbo *Σονυγαφω* & *Φεδω* ita utitur, *Μαν hat gefraget vnd eigentlich verzeichnet: Was Geschlechtes ein jeglicher were / ja was sein Reichthum vnd Vermögen were / Sacc.* In Latino censere est à *censis*, quia *juxta Aponium*, qui centum millia in professione detulissent, *Censi* dicebantur. II. Quando dicitur Augustus *descriptis totum Orbem*, tunc per Synecdochen intelliguntur omnia regna Romano Imperio subiecta, unde etiam Syrus addit: *Ut describeretur universus populus possessionis ejus*, *Es wolte der Römische Adeler vor dieses mal allen seinen Unterthanen die Federn schleissen / & si qualibet persona in hoc censu dedit quadrantem aurei saltem ut Saxo Grammat. refert, so hats ein grosses getragen /* dimidia hujus census pars in fiscum Imperii deposita est, ex altera verò parte alebantur milites praefidarii, quorum numero fuerunt: 44. Legiones, h. e. 293304. da gehöret Geld zu / *Orosius*. III. Dicitur hæc descriptio *prima*, quia *Cassius* ante annos 40. septuaginta talenta auri à Judæis quidem exegerat, sed tamen illa exactio non fuit universalis: dicitur etiam hoc respectu alterius illius, quæ post annos 13. accidit, cujus mentionem facit Iosephus l. 18. c. 1. *Vvinckelm. in Luc.* Hactenus pendebant Iudæi ex publico, nunc autem viritim censebantur, *Aret.* IV. Dicitur hæc *Σονυγαφω* facta, sub Cyrenio præside Syriæ. *Suidas* testatur Augustum in generali hoc censu emisisse 20. præstantissimos viros, seu Exactores vel Descriptores, & inter illos facile princeps fuit Cyrenias, de quo Nicephorus refert, quod initio Imperatoris Augusti intimus fuerit Consiliarius; postmodum verò, ex peculiari gratia, Syriæ præfectura, à Cæsare ipsi commissâ fuit, defuncto Coponio. Ioseph. lib. 18. antiq. c. 1. nominat Cyrenium *Senatorem Romanum* *primis clarum, qui per omnes honorum gradus ad Consulatum usq. proventus sit, & vocatur hic Cyrenius in prophanis historiis, aliquando Quintilius Varus, quandoq; autem Sulpitius Quirinus, unde merito vapulat infelix ille Aristarchus Embserus, qui dicit Syriæ præsidem dictum esse non Cyrenium, ut Græci minus rectè scribant Ecclesiæ, sed Cyrinum, vel more Roma-*

Descriptio quid.

Orbis Synecdochicus.

Miles praefidarius Augusti copiosus.

Σονυγαφω prima.

Cyrenius.

Romano: *Quirinum*, additq; Luther welcher alle Ding wissen wil/ solt diß auch nicht verschwiegen vnd ihm dem Vorsteher seinen rechten Namen geben haben / wie ihm denn Iosephus vnd vnser bewehrter Text geben: Sed bonus ille *Embserus*, Er ist doch gar zu embsig in carpendo Luthero, si Græci errasse dicuntur in nomine præsidis, ipse profecto Lucas erravit, qui scripsit *κυρην*, & si Quirinus dictus est præses, cur antiqua versio nominat eum *Cyrimum*? tutius esse putavit Lutherus sequi *Lucam*, quam antiquam illam versionem tot mendis refertam, sicut & ipse Pagninus, ac versio Arianmontani Regia, unâ cum Syro, Cyrenii vocem retinuerunt. Quando itaq; à nostro Cyrenio descripta est Syria, simul etiam descripta est & censui subiecta Iudæa, quæ Syria *centrum ac umbilicus fuit*, ut glossa Ordin. testatur. Accommodentur jam hæc ad Vaticinium Iacobi, Gen. 49. & res plana erit. Dicitur ibi quod Schilo sive Messias venire debeat, quando sceptrum de Iuda ablatum, jam vero in generali hac descriptione, quis non videt Iudæos sine scepro omnino fuisse, cum Imperator Augustus sit non Iudæus, sed Romanus: cum Præses Cyrenius sit non Iudæus, sed Syrus: cum etiam Herodes Iudææ Tetrarcha sit non Iudæus sed Idumæus, unde etiam Iosephus expressè dicit: *Augusti censum nihil aliud fuisse, quàm manifestam servitutis professionem*, & Mornæus de verit. relig. Christ. c. 29. testatur Iudæos è palatio Hierosolymitano à Romanis paulo ante Nativitatem Christi depulso, lamentabiliter in sacco & cinere vociferatos esse: *Va nobis, quia sceptrum de Iuda recessit, & Legislator de pedibus ejus, nec dum tamen filius Davidis venit!* ¶ Discamus hîc I. Deum ferè semper in bonum cogitare, quod homines in malum cogitant, ut dixit Ioseph, Gen. 50. v. 20. Sic Augustus cogitat malum, Er wil seinen Unterthanen die Schmalhede zusehen/ præsertim Iudæis, quorum religionem contemnere solebat, teste Suetonio, sed Deus mirabili suâ providentiâ hæc eo dirigit, ut Christus Bethlehemini nascatur, juxta vaticinium, Mich. 5. Sic Esau malum cogitat, quando ob ejus truculentiam exulare Jacob cogitur, sed hac ratione ditescit Jacob, & in comitatu sanctissimorum Mahanaim opulentus redit, Gen. 32. Sic Iosephi fratres malum cogitant in ejus venditione, sed ita ille exaltatur, Gen. 41. Sic Nebucadnezar malum cogitat, dum Danielis socios ardenti furno includit, sed hac occasione veri Dei fama longè lateq; sparsa est, Dan. 3. Sic in comitiis Augustanis contra Evangelicos Anno 30. malum cogitabatur, sed erupit ea occasione

Embsig ist ohne noth Embsig.

Dens malas hominum intentiones ad bonum finem dirigit.

Deus verè ad-
jutor in oportu-
nitatibus.

Tributum de-
betur Magi-
stratui.

sione invicta illa protestantium confessio, vide *Sleidan. l. 7.* Nihil enim mali Deus permetteret, si non pro admirabili sua providentia boni aliquid inde elicere posset. Fidamus itaq; sapientissimo huic, & tandem Dominum timentibus omnia in bonum cooperantur, *Rom. 8.* ¶ II. Discamus hic Deum verè adiutorem esse in oportunitatibus, vel ut alia reddidit versio: *Exaltatio est in temporibus Angustia, Psal. 9. v. 10.* quando enim nascitur Christus: quando sub Pharaone duplicantur lateres, tunc venit Moses: quando Balthasar est rigidus, tunc Dei prodit digitus *Dan. 5.* adeoq; verum Germanorum illud: *Je grösser Noth je näher der liebe Gott* / cum itaq; hoc nostro tempore gravamina ac pressuræ gentium de die in diem augeantur ac crescant, quid inde colligemus? hoc utiq; quod ille, qui primum suum Adventum sub statu satis turbulento celebravit, is etiam in difficilibus hisce temporibus mox celebrabit ultimum. *Erigamus itaq; capita quia in propinquo est Redemptio nostra, Luc. 21.* ¶ III. Disc. errare Anabaptistas, qui ex Davidis, *1. Sam. 24.* & Augusti nostri exemplis malè colligunt, Magistratui non deberi vel censum vel tributum, quia Christus sua statim Nativitate indicare voluit, se non pellere Magistratum suo adventu, sed usq; adeò approbare, ut etiam tributarius fiat cum matre & Josepho: hinc sequentibus etiam temporibus dixit Dominus: *date Cesari que sunt Cesaris, Matth. 22. v. 21.* hinc Samuel *Regis* latè describit, *1. Sam. 8. v. 11. 12.* imò hinc Paulus: *Tributum cui tributum, Rom. 13. v. 7.* & Petrus hoc præceptum ad iniquum etiam Magistratum extendit, *1. Pet. 2. v. 13. 18.* Interim nec Davidis fastum, nec Augusti censum approbamus, sed reprehendimus potius omnes illos, qui nimis exactionibus misellos expilant subditos, hinc malè audit *Nimrod, Gen. 10.* malè *Rehabeam, 1. Reg. 12.* malè *Achab* in negotio vineæ *Naboth, 1. Reg. 21.* malè *Nero*, qui servis recenter conductis dicere solebat: *Attende, ne quis quidquam habeat:* Malè *Vespasianus*, qui subditos habebat pro *Spongiis*, pro Regis beneplacito exprimendis: Malè *Claudius* qui tributum etiam de cloacis sumsit, & cum propterea à filio reprehenderetur, aureos nummos illius admovit naribus, addens: *Lucri bonus odor ex re qualibet.* Quantò rectius *Tyberius* dicens: *Boni pastoris esse tondere pecus, ac non deglubere:* quantò rectius *Imp. Maximilianus*, cui cum ingens pecuniæ summa ab opulento quodam subdito offerretur, ille his recusavit: *Tu mihi servabis melius:* imo quanto rectius *Trajanus*, qui dicere solitus, re-

tus, regium fiscum lienem esse, qui ita crescat, ut reliqua interim membra contabescant. ¶ IV. Disc. Christum verè exolvisse, *quod non rapuerat*, Psal. 69. v. 6. Nos obedientia & plena satisfactionis censum debebamus Deo Patri, qui suum etiam exactorem habet & quasi Cyrenium, *Mosen*, sed tempore tributi nascitur ille, qui pro nobis satisfecit: quando itaq; Moses suum illud: *Maledictus* intonat, ad Christum confugiamus *Tributarium*, cum Ecclesia læti canentes: *Nicht mehr denn lieber Herr mein dein Todt sol mir das Leben seyn* / per te mihi solutum, &c.

Ascendit Ioseph à Galilæâ.] Judæi equidem, ut ex actis, c. 5. v. 37. & Iosepho apparet, Romanis etiam hac vice restiterunt, imprimis *Iudas Galileus*, *Gaulonites* dictus & alii, qui Diplomata Imperatoris à curiis refixerunt, luto ea conspurcarunt, nec non legatos Cæsareos lapidibus exceperunt, unde Iosephus: *existit quidam Iudas Gaulonites ortus ex oppido Gamala, qui adjuncto sibi Phariseo Saddoco, sollicitabat ad defectionem populos, universam gentem ad tuendam libertatem exhortans.* Sed quia illarum seditionum diri fuerant exitus, ideo Augusto parent omnes, h. e. à potiori maxima pars, euntes quisq; in suam civitatem, h. e. in *Metropolim suæ Tribus*, cum singulæ tribus suas habuerint Metropoles, in Benjamin Metropolis erat Jerusalem, in Levi Metropolis erat Hebron, in Juda erat Bethlehem, &c. atque sic in hac descriptione ea servata est ratio, quæ aliàs sub V. T. usitata erat, ut scilicet *populus* distribueretur *in tribus*, *tribus in familias*, *familix in domos*, & domus in *capita*, Num. i. v. 2. Jos. 7. v. 16. Mariæ autem parturienti hæc tribuum separatio non parum molesta fuit, servierat ipsa in tali casu Elisabethæ, quæ etiam suarum partium in Christi nativitate memor fuisset, sed non potuit, cum Maria in Bethlehem cum Iosepho, Elisabetha verò cum suo Zacharia in Hebron sit repta. Omnibus itaque suam civitatem adeuntibus, Iosephus etiam peregrinatur, sui itineris faciens initium ex Galilæa, & quidem ex oppido Nazareth, quo fugerat ob sævitiam Herodis, qui ante-hac universam Davidis familiam voluerat extirpatam, tandemque devenit Bethlehum, ut jam dicemus. In qua peregrinatione an Iosephus secum sumserit *Asellum*, cui Maria infederit, & Bovem qui Bethlehemi venditus & precium Augusti exactoribus pro postulato tributo sit redditum, quis nobis dicet? *Lyra* & *Discipulus* de tempore probare conantur ex vaticiniis, Esa. i. v. 3. & Habac. 3. *juxta* Lutherum 4. v. 2. ubi LXX. legunt: *Domine audi vi auditum tuum & timui, consideravi opera tua & expavi in medio duorum animalium*

*Solvit Christum,
quod non rapa-*
it.

De bove & asello.

malium cognoscere, cum appropinquaverint anni, additq; Pelbart. quod prostrati vos & asinus natum infantem sint venerari, imò Vincent. Guland. dub. 36. quærit, cur puerulus in brachijs non sit gestatus? & respondet: reclinatum fuisse puerum in præsepē, ut ab habitu bestiarum in tanto frigore calefieret: Sed quis non videt aliena hæc esse & peregrina, licet fortassis, affectu non malo, primò tradita sint & excogitata, facit Lucas mentionem præsepis, jam verò asinus præsepi alligatur, Prov. 14. v. 4. Esa. 1. v. 3. Luc. 13. v. 15. inde exstructa est hæc traditio parùm fortè utilis & pro dogmate non habenda. Dicitur autem Ioseph noster oriundus ex domo David, indeq; eliciunt nostrates etiam Mariam ex Davidis domo ortam, cum lex iusserit ex sua quemq; tribu uxorem ducere Num. 36. v. 7. Tob. 1. v. 9. 7. v. 14. Calvinus Harm. Evang. pag. 24. dicit ex utraq; Christi genealogia probari certò non posse, Mariam ex stirpe Davidis traxisse originem, quod si concedendum, unde tandem constiterit Messiam nostrum verè Davidis esse filium? quanto rectius Bernhard. in verba Apoc. dicens: PLANE ex regibus orta Maria ex semine Abraha, ex stirpe David. Equidem Faustus Manich. olim docuit, Mariam patrem habuisse ex tribu Levi sacerdotem quandam, nòmine Ioachim, sed confutatur hæc sententia ab Augustino, lib. 23. cap. 9. ubi inter reliqua: Quisquis dicit Mariam ad consanguinitatem Davidis non pertinuisse, manifestum est, quod multarum scripturarum excellenti autoritati obluetur. ¶ Discamus hinc I. omnem animam subjectam esse potestati, Rom. 13. & parendum Dominis non tantum benignis sed etiam duris, 1. Pet. 2. v. 13. & 18. Quid erat Augustus? gentilis erat & Iudaicæ religionis contemptor, attamen liberrimè ei parent, non modo Iosephus, sed & Maria quæ prætereunda multa poterat, quod scilicet gravida esset, quod Lex à viris quidem, sed non à mulieribus tale quid requireret, quod iter valdè longinquum esset, ad 20. milliaria se extendens, quod tempus hybernum itineri esset inconveniens, quodq; periculosissimum adire Bethlemum, ubi præsens erat Herodes hostis familiæ Davidicæ infensissimus, &c. Sed parent edicto Imperatoris, & Iosephus ut vir justus, Matth. 1. v. 19. & Maria, imò ipse etiam Iesulus pro quo censum esse solutum, Orosius testatur & addit Suidas, ipsius etiam Iesuli nomen in libellis exactionum fuisse repertum. Sic Tyberius Biberius erat, & tamen illi non repugnandum sed dandum Christus docuit, Matth. 22. imò ipse dedit, Matth. 16. Sic Nero mero erat & diaboli eloaca, attamen ejus imperium pro divina ordinatione agnoscebat ille,

Maria ex tribu
David.

Magistratus et-
iam minus be-
nigno obtempe-
randum.

scit ille, quem Nero decollari iussit, Rom. 13. Sic *Pilatus* injustus erat Index, & tamen potestatem illi è supernis datam fatetur Christus, Ioh. 19. & profecto Deus imperia distribuit prout vult, juxta illud Augustini lib. 5. de Civ. Dei c. 21. *Qui dedit regnum Mario ille etiam Casari, & qui dedit Augusto ille etiam Neroni, & qui dedit Vespasiano, ille etiam Diocletiano, & qui dedit Constantino Christiano, ille etiam dedit Apostata Iuliano, sunt hac sicut ei placet, cui nihil injustè placet.* Ubi ergo manebunt *Anabaptista*, qui, sub prætecto libertatis Christianæ, subjectionis jugum excutiant, ubi *Papista*, qui in concilio quodam Romano prohibent, ne Clericus curiam intret ob quamcunq; causam, additâ ridiculâ hac ratione *quod CURIA dicta sit à cruore*, rejiciunt præterea *Iesuita* omnem Magistratum hæreticum aut hæreticis faventem, cujus etiam vitæ insidiari jubent, videantur acta *Henrici Garnetti*, &c. Nos his opponimus tragicos exitus omnium illorum, qui divinæ ordinationi restiterunt, & sibi ipsis iudicium accerferunt, videantur exempla, non tantum *Iude Gaulonitis* & duorum ejus filiorum *Iacobi & Simeonis* qui crucifixi sunt, apud Ios. 1. 20. antiq. c. 3. sed & *Chora, Datan & Abiron*, Num. 16. imo patrum tempore, *Iohannis à Leiden, Muntzeri, Rothmanni, Pfeifferi, Knipperdollingii, seditiosorum rusticorum*, &c. Ergo fili mi, ne miscearis seditiosis, quorum perditio in propinquo, Prov. 24. v. 21. ¶ II. Discamus iterum Messiam certo venisse, promissus enim fuit ille *familie Davidica*, 2. Sam. 7. Esa. 11. Jerem. 23. 33. & *Domitianus* conabatur omnes Davidis posteros funditus extirpare, at non potuit, hodiè vero stemma Davidis etiam ab oculatissimo demonstrari amplius non potest, adde his destructionem civitatis Bethlehem, adde vastationem secundi templi, adde hebdomadarum Danielis completionem, &c. & res erit manifestissima. Quin imo, hæc etiam circumstantia valdè jucunda est, utenim Christus ex domo & profapia *Davidis* nascitur, ita verè cœlestis ille David est, qui Goliathum infernalem prostraturus erat, per fundam crucis & 5. vulnerum lapides: *Domus Davidis* jam ferè collapsa erat, quando Christus nascebatur, quia rebus jam conclamatis & planè desperatis Iesulus noster juvare solet, juxta illud: *egrediente natura ingreditur Deus.* Ad hunc itaq; Davidis filium accedamus, dicentes: *Du bist der Helt aus Davids Stamm/Heyland vnd Helfer ist dein Nam/xc.*

Messias certe venit.

Ad urbem Davidis Bethlehem.] Bethlehemi nascendum Messiam annis 780. ante prædixerat Micha, c. 5. v. 2. quem propterea

Bethlehem

1.

Situs.

2.

Nomen.

rea Lutherus nominat : Einen seinen Propheten / ja einen sonderlichen Propheten für allen in dem / daß er Bethlehem die Geburts Stadt Christi so gewiß vnd deutlich nenne / *Præfat. in Mich.* & putavit Ludolphus de vita Christi Mariam tringinta quinque milliarium iter cum Josepho confecisse, sed erravit bonus ille Ludolphus, cum circa locum Christi natalitium consideranda veniant, & *situs*, & *nomen*, & *celebritas loci*. Situm (1.) quod attinet, dicit Lucas Josephum adiisse Judæam, & ita Bethlehem Iudææ, ut locus hic dicitur, *Jud. 17. v. 7. 19. v. 1.* ad differentiam alterius illius Bethlehem, quod non in tribu Juda, sed in tribu Sebulon reperiebatur, *Jos. 19. v. 16.* distabat autem Nazareth Hierosolymis milliaribus circiter 19. fuitque propemodum intervallum, quantum est inter VVittebergam, & Erfordiam: Bethlehem verò Hierosolyma abfuit, juxta Hierosolymum, sex milliaribus Italicis, h. e. *nostrati milliari & dimidio*, quantum ferè spacium est inter VVittebergam & Kembergam, vel paulo amplius inquit *Phil. Melanth.* unde manifestum, Mariam hac vice confecisse iter, non 35. milliarium, quod Ludolphus voluit, sed tantum 20. id quod prægnandi & uterum gerenti satis fuit, *Nomen* (2.) Bethlehem quod attinet, putat Hieron. hanc civitatem ita dictam à quodam *Calebi filio*, cujus nomen erat Bethlehem, *1. Paral. 2. v. 51.* verum subsistere hæc non possunt, cum Bethlehem fuerit tempore Jacobi Patriarchæ, *Gen. 35. v. 19.* cum Caleb ejusque filii nondum in rerum natura essent. Dicta itaque est hæc civitas Bethlehem h. e. *domus panis* à loci fertilitate & *καρποφορία*, *Es war ein reiches Schmalzgrüblein* / idque inde, quod planities convenientior est frugibus ferendis, quam locus aliquis montanus: jam verò Hierosolyma sita erat in montanis, *Umb Bethlehem aber war ein fruchtbare flach Feld* / welches sich hinabwärts erstreckete biß an Jericho / ja biß an den Jordan / vnd fanden sich in solcher Fläche lauter schöne Wiesen / lauter herrliche Anger / lauter fruchtbare Aecker / ja wunder schöne Baumgärten / in welchen noch wachsen sollen herrliche Citronen / schöne Limonten / wolriechende Pomeranzen / woltschmäckende Granaten / köstliche Feigen / wunder große Weintrauben / da man aus drehen Beerlein einen zimlichen Becher füllen könne / teste *D. Leonharto*, *Rauchwolfio apud Bunting. in pædia, pag. 111. & seq.* depingit eandem soli Bethlehemitici fertilitatem hujus urbis cognomen, dicitur enim antiquitus: *Ephrata*, & vult Hieron. hoc nomen esse ortum ex *Calebi* conjugè, quæ *Ephrath* dicitur, *1. Paral. 2. v. 19.* sed *Ephrata* dicta est Bethlehem, quando nec

do nec Caleb nec Calebiuxor nati essent, Gen. 35. idè Ephrata idem est, quod *frugifera*, à radice פרח Parah, *fertilis fuit, fructificavit*, unde & fecundus ille fluvius *Euphrates*, Hebræis *Phrath* dicitur, Gen. 2. v. 14. Celebritas (3.) Bethlehemi satis magna est, cum Bethlehemi enixa, *Celebrima* mortua & sepulta sit pia *Rahel*, Gen. 35. v. 19. cujus sepulchrum hodieq; ostenditur, *Eine Viertel Meil von Bethlehem gegen Nordenwärts* unà cum monumento 12. lapidibus constructo, *Bünting*. Bethlehemi habitavit pius ille Israelitarum iudex *Ebzan*, qui præsuit annis 7. qui ex 60. liberis nactus est 30. socros & 30. nurus inrarum benedictionis divinæ exemplum, quiq; tandem mortuus & Bethlehemi sepultus est, Jud. 12. v. 9. & 10. Patriam etiam Christi inhabitavit & non parum nobilitavit *Boas*, vir ille פנח Chail, *Ein weidlicher Mann*/cui nupsit Ruth abavia regis Davidis pientissima, Ruth. 2. v. 1. Bethlehemi etiam habitavit Isai, Davidis parens, qui 7. filios & duas habebat filias, 1. Sam. 16. v. 10. & monstratum est sepulchrum Isai apud Bethlehemitas annis 400. post natum Christum, teste Hieron. cum primis verò *David*, cum Bethlehemi natus sit, cum Bethlehemi educatus sit, cum Bethlehemi unctus & coronatus sit, aquas etiam ex fonte Bethlehemitico in senectute avidissimè appetens, 2. Sam. 23. v. 15. idè Bethlehem *civitas Davidis* dicitur, & in nostro textu, & Joh. 7. v. 42. ¶ Discamus hinc (1.) Messiam certo natum, natum & exhibitum esse, cum nasci ille debuerit in Bethlehem Judæ, juxta vaticinium Micheæ, c. 5. v. 2. id quod illo tempore tam tritum fuit & notum, ut in Judaico populo Messiam Bethlehemum venturum, ultrò fateantur, cum plebei homines, Joh. 7. v. 42. tum summi sacerdotes, Matth. 2. v. 5. & profectò magnum est ac probè notandum, quod tempore captivitatis Babylonicæ magna quidem Hierosolyma vastata est, Bethlehem verò tunc temporis, ut ut exigua erat, conservabatur tamen divinitus & suos quosdam retinebat incolas, ut videre est, Jerem. 41. v. 17. idque idè, ut Michæ vaticinium posset impleri, jam verò, cum oppidum Bethlehem ante annos mille & quingentos, funditus deletum sit, quomodo deinceps Messiae hospitium præbere poterit? & profectò si nihil aliud haberemus, tamen in unicâ hac nativitatis Christi circumstantiâ, satis superque Judæi essent convicti. Equidem turpiter hi homines decepti sunt (1.) à *Iuda Galileo*, A. & 5. v. 37. id quod factum anno post natum Christum statim undecimo: turpiter decepti sunt Judæi (2.) à *Theuda*, A. & 5. v. 36. idq; factum anno post

Messias verò exhibitum.

N. C. 47. decepti (3.) Judæi turpiter sunt à quodam *Ægyptio*, Act. 21. v. 38. quem Felix fugavit & superavit A. C. 56. decepti (4.) sunt Judæi, à quodam, qui anno post vastatam Hierosolymam 52. honores Messia affectans seipsum nominabat *Bar-Cochab, filium stella*, alludens ad vaticinium Bileami, Num. 24. v. 17. & res quidem initio feliciter cessit, si quidem Cochab cum affeculis 200000. Romanos trucidavit, splendidasque in Africa, Græcia, Cypro & Ægypto victorias reportavit, tandem autem, & quidem vix tertio *Messiam sui splendoris* anno, cum omnibus suis miserimè sub Imp. Adriano periit, unde hunc suum pseudo-Messiam Judæi non amplius dicunt *Bar-cochab stellæ filium*, sed *Bar-Cosba*, filium mendacii. Illusi (5.) Judæi sunt à quodam Persâ qui A. C. 1138. varia edidit miracula, sed à rege quodam Persarum tandem decollatus est, & reliqui Judæi auri centenarium exsolvere coacti sunt. Defraudati (6.) Judæi sunt à quodam *Hispano in Corduba*, sed periit ille & cum illo omnes ferè Judæi Hispanici, A. C. 1157. Decepti (7.) Judæi turpissimè sunt à quodam *in Arabia*, qui in signum Messiani honoris sibi certò delati, jussit ut decollaretur, se enim abscisso etiam capite revicturum, sed mansit miser illeresecto capite, ut fuit, mortuus, & exacta est à Judæis grandis pecuniæ summa, A. C. 1167. Decepti (8.) sunt Judæi à quodam *Persa* (9.) à quodam Gallo, (10.) in Moravia à quodam *Davide Almusser*, Cabalistâ & Mago insigni, (11.) in urbe Amaria à quodam *Davide Alroi* Judæo literatissimo, qui tandem à proprio socero trucidatus est, reliquis Judæis malè mulctatis, A. C. 1199. (12.) in Austria Messia præcurso-rem se nominavit quidam *R. Lemle Germanus*, qui dicebat Messiam A. C. 1500. certò venturum, si modò seriò pœnitentiam Judæi agerent, Pœnituerunt boni illi & quidem, juxta suam opinionem, tam seriò pœnituerunt, ut annus iste 1500. etiamnum ab illis dicatur: *Annus pœnitentia*, sed vanus ille *Lemle* mortuus est, emanavit Messias, & hac occasione multi ex Judæis ad Christum conversi sunt. Tandem (13.) pontificem Romanum Clementem 7. Anno C. 1534. convenit Romæ *masculus quidam fuscus & subnigellus*, R. *David Rubenita* dictus, qui prædixit, jam Judæorum Messiam adesse, & ex montibus Caspiis, cum magno exercitu produisse, imò Romam ipsum brevi visitaturum, si modò à Pontifice & Portugalliæ Rege suppetiæ ei ferantur, quæ ubi promissæ, ille quidem homullus magno abiit supercilio, sed hæcenus cum suo transalbano Messia nondum rediit. Vide de his omnibus *Christianum Gerson*, Iudæum

datum nostro tempore conversum, parte 2. sui Thalmud. c. 9. pag. 454. & seqq. Cur autem toties decepti sunt Judæi? factum hoc inde est, quod non attenderunt hanc circumstantiam, Messiam nempe *Bethlehemi* nascendum, jam verò ex his Pseudo-Messiiis nemo *Bethlehemitæ* fuit, nec esse etiam potuit, ob locum hunc vastatum, ideo rectè quidam ex Rabinis super 2. cap. Thren. Jerem. v. 3. dicit: *undecim cornua à Iudeis ablata & aliis data esse populis, cornu scil. Abrahami, cornu Isaaci, cornu Iosephi, cornu Moysi, cornu legis, cornu regni, cornu sacerdotii, cornu Levitismi, cornu Prophetiæ, cornu Israelis, & cornu Messie.* Echa Rabthi fol. 72. cur ergo quod alios habere agnoscunt, apud alios non quærent? cur illum repudiant Messiam, qui tot Pseudomesias post se venturos prædixit? Matth. 24. v. 5. ¶ II. Discas, quomodo Christus quotidie nascatur in cordibus nostris, si nimirum panem cœlestem (verbum & Sacramenta) esuriamus & avidè appetamus: *Bethlehem est domus panis*, esurias tu itaque & sitias iustitiæ, cum Davide, dicens: *Sitivit anima mea ad Deum, ad Deum vivum sitivit*, Psal. 42. v. 3. & respondebit ille qui in domo panis natus: *Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriat, & qui credit in me, non sitiet unquam*, Joh. 6. v. 35. vide Typum famis & sitis hujus pulcherrimum in Davide, 2. Sam. 23. v. 15. de reliquis *Bethlehemum* concernentibus, dicemus in Festo Epiphaniæ, ubi Michæ vaticinium allegabitur.

Cur nostrum sit Bethlehem.

Cum Maria uxore sibi desponsata.] Syrus: *cum sponsa sua*. Notetur hic (1.) Josephum non solum iter fecisse, sed Mariam suam assumisse, jam vero non moris fuit, ut mulieres in descriptionibus censerentur, juxta legem, Exod. 30. v. 12. Num. 1. v. 1. ubi sexus expressè masculinus nominatur, cur ergo Josephus suam desponsatam, quam partui vicinam nôrat, domi non reliquit? Lyranus dicit Mariam unicam fuisse filiam Joachim, quæ cum in paternam hæreditatem successerit, juxta legem, Num. 36. v. 3. inde descriptionem etiam Mariæ injunctam, sed hæc opinio paupertati Mariæ non satis convenit, allegantur itaque ab aliis hæc causæ. 1. Nazaræni perversi erant & impii juxta illud: *Num ex Nazareth aliquid boni*, Joh. 1. v. 46. jam verò ab angelo studiosissimè Maria prægnans Josepho commendata, Matth. 1. v. 20. assumpsit itaque illam Josephus, quam gravidam tutò apud Nazaræos nemini committere poterat, 2. Attributo ex lege facto mulierculæ quidem absoluebantur, sed Augustus gentilis, quid ille curabat legem? descriptæ itaque jam sunt & yri & scemellæ, cum primis, *in familia Davidis*, de qua

Cur Maria Iosephum committata.

notum erat & divulgatum, quod ex ea venturus esset quidam Rex Iudæorum. 3. quæ causæ licet aliquid sint, potissima tamen ponenda ratio est in dispensatione Dei, *Der hat hie die Hand im Spiel* / & ita moderatur omnia, ut nascatur Messias non Nazarethi, sed Bethlehem, ut Michæ prædixerat, idè matri eò abundum. II. Notetur Mariam hîc dici, non modò desponsatam, sed & desponsatam Uxorem, idque ob consensum, qui nuptias facit, ut postea dicemus, hinc Augustin. lib. 2. de consensu Evangelist. c. 1. dicit: *Conjux Maria dicitur, non permixto corporis sexu, sed custodiendo mentis affectu, non conjunctione corporum, sed quod carius, copulatione animorum: Et tamen verum hoc Matrimonium fuit; fuit Ioseph verè maritus, & virgo verè uxor, matrimonio, quantumvis non consummato, atamen rato.* 3. notetur Mariam fuisse prægnantem & uterum gerentem, at non ex Iosepho, sed à Spiritu S. Matth. 1. v. 20. adeoque hic novum impletur vaticinium, illud scilicet: *Ecce virgo concipiet & pariet filium*, Esa. 7. ¶ Discamus hîc. cur Christus nasci voluerit à desponsata, nempe partim propter seipsum: partim propter matrem, & partim propter nos omnes. Ipsum Christum si respicias, nasci ille voluit sub matrimonii fide, ne tanquam illegitimè natus, à Iudæis & aliis infidelibus, abjiceretur: ad hæc opus habuit, in ætate infantili, custode, nutritio & defensore; tandemq; voluit ut Diabolum lateret partus virginis: virgines enim Satanas in primis observabat, ob vaticinium, Esa. 7. *virginitatis itaq; insidiator, matrimonii specie decепtus, illud scire non potuit, cuius sciendi tempus nondū aderat*, Basil. hom. 25. de nativ. Christi. Porro quod attinet de ipsa, desponsata illa esse debuit, tum ut fornicationis effugeret infamiam, unde tolerabilius fuit atq; honestius, Christum ad tempus putari de conjugio fuisse natum, quam de fornicatione, juxta Bernhard. hom. 2. *super missus est: tum ut Maria haberet adiutorem in laboribus, procuratorem in rebus ad vitam necessariis, comitem in fuga imò castitatis inviolatæ etiam testem*, unde Iosephus à Bernhardo dicto loco fidelissimus pudicitia testis nominatur: tum ut per Iosephi societatem Mariæ origo demonstraretur, eam videlicet de domo Davidis certo fuisse. Denique Nos ipsos quod concernit, desponsata esse Maria debuit, ut sciamus honorabile & sanctum esse conjugium, Heb. 13. v. 4. hinc Maria & virgo est & virgo desponsata, ut *virginitas in honore habeatur, nec tamen matrimonium propterea contemnatur*, Basil. adhæc per matrem desponsatam signatur, quod Iesulus sit futurus animarum nostrarum Sponsus, clamans: *Sponsabo te mihi in iustitia, iudicio & misericordiis,*

Cur à desponsata natus Christus.

ribus, *Osé. 2. v. 19.* Tandem hoc etiam mysterium hic adumbratum est: Sicut Origo peccati, ex inobedientia conjugatæ virginis, Evæ, tracta est: ita justitiæ origo cœpit per virginem desponsatam. ¶ II. Discamus hîc: *Desponsatam etiam esse conjugem*, cum Maria Josepho desponsata saltem, ejus tamen Uxor dicatur. Equidem nota satis & trita est regula illa: *Non concubitus matrimonium facit, sed consensus*; attamen quam leviter in Matrimonialibus à multis æstimetur *simplex promissio vel consensus*, id quotidiana satis superque docet experientia, nisi interveniat vel Arrha satis splendida, vel multitudo testium, vel etiam copula carnalis, multi promissa negant & rescindunt, remittunt quandoq; alter alteri arrham, & sic utrinque negatio probè putant consultum, *Sie sein gar wol geschelden*: sed non licet in & cum matrimonialibus ita ludere, Maria vix desponsata uxor dicitur, idem legis de filiabus Lothi, quarum sponsi Generi nominantur, *Eide Männer / Gen. 19. v. 12.* item de pœna illius, qui desponsatam compresserat, ille jubetur lapidari, quia humiliavit uxorem proximi sui, *Deut. 22. v. 24.* *Sind demnach verlobte Personen vor Gottes Augen schon Eheleut* / quibus probè observanda instructio Christi: *quos Deus conjunxit homo (vel ipse vel per alium) non separet, Matt. 19. v. 6.* ¶ III. insignis hîc observetur consolatio, resultans, ex præmaturo Christi servatoris nostri exilio & peregrinatione. Bethlehemum adit atque sic iter 20. mill. conficit non modò Josephus, sed & Maria mater, matre autem peregrinante simul utique peregrinatur Jesulus noster, matris utero conclusus, exuliret also das heilige Kind vnter dem Herzen seiner werthen Mutter ganker 20. Meil / ehe es noch geböhren wîrd / eò innuens, totam suam vitam in his terris nihil futuram aliud, quàm peregrinationem perpetuam, sicut etiam Itinerarium Christi, ad 668. mill. germanica se extendit: pari modo tota nostra vita quid aliud est, quam peregrinatio & exilium continuum? quando nascimur cum Christo, tunc statim exilium illud incipit, & nemo nostrum est, qui non cum Davide cogatur dicere: *Advena ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei, Psal. 39. v. 14.* Sed hæc consolatio nostra, quod Iesulus noster, cum sua cruce, omnibus peregrinantibus & exulantibus in ipsa nativitate, præit, *Er ist ein Herrgott / Vorigenger vnd Führer aller Pilgram / & hoc quidem duce, per eremum hujus mundi in cœlestem Canaan, ceu Israelitæ per Mo sen, certò deducemur:*

*Desponsata etiam
conjug.*

*Exilium Christi
maturum consolatione
plenissimum.*

Exul in exiliis exulter, exule Christo,

Exul is auxilium, qui fuit exul, erit:

Exul erat Christus, comites nos exulis hujus

Esse decet, cujus nos quoque membra sumus.

Et cum illic essent.] Notatu digna est particula demonstrativa: *Enā*, cum essent *IBI*, peperit enim Maria, nec Nazarethi, nec in via, nec in spelunca, sed *IBI*, hoc est, Bethlehemi, ibi venit tempus à Deo constitutum. Exploditur itaque hic Fabella illa, quæ reperitur in Prot-evangelio Jacobi, filii Alphæi, fratris Domini, narrans: Mariam in medio itinere partu præoccupatam, in loco deserto speluncā quandam ingressam, & Josephum, cum ad quærendam obstericem abiisset, multa vidisse miracula, cælum scilicet stare, aves in medio volatu immobiles consistere, hircos ore imminentes aquæ, nihil potare, pastoris manum, qua virgam ad cogendas oves elevarat, in aere quasi pendere, lucidam nubem obumbrare speluncam; obsterici quæ post partum advenit, manum arfisse, quæ contactu infantis restituta sit, referunt *Chemn. in Harm. Centur. Magdeb. Bunting. in padia, &c.* quod Jacobi scriptum licet supposititium sit & auctoritate Apostolica indignum, *Theophylacto* tamen & *Epiphanio* bella hæc fabella ita placuit, ut pro stabulo Evangelistæ, illam traditionis speluncam approbarint. Sed adversatur illis Micheas, cum primis verò Lucas noster, qui ter, indice quasi digito dicit, Christum natum cum *IBI (Bethlehemi)* essent, v. 6. Natus est Salvator *in civitate David*, in civitate non ante, v. 11. pastores etiam jubentur ingredi *Bethlehemum* ubi inveniunt puerulum in præsepi, atque sic in stabulo & non in spelunca. ¶ Discamus hinc traditiones humanas, verbo additas, valde periculosas esse, & malè agere Pontificios, qui in prima statim Canisiani sui Catechismi definitione volunt, credi debere, non tantum id quod scriptum, sed etiam illud *quod non scriptum*; hoc si verum est, quæ non incurremus pericula, circa festum cum primis Natalitium? prædixit Micha, testatur etiam aliquoties Lucas Christum & nascendum & natum *Bethlechemi*, traditio autem nescio quæ Jacobæa, deducit nos ex Bethlechemo in desertum ac speluncam, ubi Christus natus, hoc si crediderim, jam & verbum & Christum amisi, si enim ille in civitate Bethlechem natus non est, utique verus Messias esse non potest, juxta Prophetarum vaticinia, *Matth. 2. v. 5.* Sic Lucas dicit Christum sine ullo aliquo miraculo in summa natum egestate ac paupertate: quædam au-

Christus in spelunca non est natus.

Traditiones periculosa.

tem *Vincentii* opinio dicit: Corpus Christi ex utero matris progressum splenduisse, sicut sol quando oritur, & ex illa claritate illuminatam esse noctem, ut quasi meridies esset, indeque juxta Lyranum dixisse Angelum: *hodie natus est puer, hodie* quasi hoc die, eoque refert Lyra vaticinium Davidicum: *Et nox sicut dies illuminabitur, Psal. 139. v. 12.* Sed in campo, Domini claritatem apparuisse legimus, in stabulo tale quid non legimus, describitur potius Christi nativitas ut vulgaris & abjectissimi etiam infantis; ut enim alii pueri, ita etiam hic carnem assumsit & sanguinem, Heb. 2. v. 14. Tandem Lucas in descriptione nativitatis Christi nullius miraculi facit mentionem, sed *protevangeliū Jacobi* fictum, *Revelationes Brigittæ, Messreth*, & alii scriptores Monastici, ut putarunt majestate filii Dei indignum esse, tam vilem partum; sic varia finxerunt miracula, cum tamen filius Dei venerit in hunc mundum, non ut majestatem suam ostentaret, sed ut nos perditos in communionem cœlestium bonorum secum reduceret, *ipsius infirmitas nostra gloria, ipsius paupertas nostra ubertas, ipsius inopia nostra copia, ipsius indigentia nostra opulentia*, unde Ambrosius debet, Domine Iesu, *tua inopia quâ redemptus sum, quam tua potentia quâ creatus sum: quid enim prodesset nasci, nisi etiam redimi profuisset.* Quod itaque sine scripturis adducitur, eadem facilitate rejicitur, qua adducitur, *Drümb hüt dich für der Menschen Gesak / davon verdirbet der Edle Schak / etc.*

Ut pareret, peperitq; filium suum primogenitum.]

In quodam hymno Maria dicitur *FELIX puerpera, cujus casta viscera Deum genuerint.* verè Felix hæc puerpera: parit enim justo tempore, parit filium, quem omnes amare matres solent, Syr. 30. v. 23. imò parit *primogenitum*, ubi omnia jucunda. I. Gregor. Nyssen. & alii voluerunt Mariam sine dolore & difficultate peperisse ita, ut virginis claustra fracta non sint, sed Christum impassibiliter introisse, & ineffabiliter exiisse. Rationes patrum erant, quod (1.) Maria statim curare potuerit infantem, postquam enixa, quod (2.) dolor in partu sit pœna illorum, qui in peccatis concipiuntur & nascuntur, id quod de Mariæ filiolo dici non possit, quod (3.) conjungantur: *Concipiet & pariet*, eadem ergo ratione natum esse Christum, quâ erat conceptus, non ad apertâ scilicet matris vulvâ: Addiderunt (4.) vaticinium, *Isaïæ 66. v. 7. antequam parturiret peperit: antequam veniret (dolor) partus, peperit masculum, quis audivit unquam tale?* Piæ hæc cogitationes sunt, nec Deo impossibilis esset talis partus;

sed rectius ex nostro textu colligitur in Christi Nativitate facta esse illa omnia, quæ aliàs naturali ratione in partu fieri & partum comitari solent, rationes Chemnitii & aliorum hæc sunt, quod Lucat (1.) admirandum hunc partum vulgaribus tamen & usitatis verbis describat: *Venit tempus ut pareret, & peperit*: quod (2.) lex de primogenitis aperientibus matricem ad Christum accommodetur, Exod. 13. v. 2. Num. 8. v. 16. Luc. 2. v. 23. quod (3.) David in Persona Christi dicat: Tu EXTRAISTI me ex utero matris, Psal. 22. v. 10. quod (4.) tale quid requirat summa Christi exinanitio ipsis angelis admiranda, Phil. 2. v. 7. quod (5.) Christus fratribus dicatur similis factus κατὰ τὸν ἥμω, Heb. 2. v. 17. 5. v. 15. quod (6.) Synodus Ephesina pulcherrimo dicat vocabulo: Filium Dei SUSTINUISSE nativitatem ex virgine, vel, ut Chrysolog. Serm. 158. ita natum esse Christum, *ut ventris experiretur angustias, ut partus pateretur injuriam, ut vincula sustineret pannorum, ut cunabula toleraret imbecilla, ut lachrymis uberum exquireret nutrimenta*, &c. quodq; (7.) hæc sententia plena sit consolationis, cum primis pro parturientibus, Die sollen ihnen aus der Geburt Christi ein sein gelindes Wischtllein in achten/damit sie den kalten Angstschweiß in schmerzlicher Geburts Arbeit abwischen/vnd sich trösten können/das Heilige/Selige Christ Kindlein/habe in seiner Geburt/ihren ängstlichen Geburtsstand geheiligt/ja es habe auch selbst gefühlet vnd aufgestanden/was ihre zarte Leibesfrucht jezt an der Geburt aufstehen müssen/darumb wenn freissende Mütterlein nur fleissig beten vnd sagen: Durch dein heilig Geburt/hilff vns H & A zu zur glückseligen Geburt/so wird unzweifellich aufhelffen der Herr/welcher selbst erfahren/wie gefährlich es vmb ein Kindlein in der Geburt stehe/Ioh. Förster. im Festschreinlein conc. 1. pag. 20. 21. II. Dicitur Maria peperisse FILIUM, & impletur hîc vaticinium, Esa. 9. v. 6. ubi dicitur natus non tantum Ieled infans, sed & expressè Ben filius. Item: Jerem. 31. v. 22. *mulier circumdabit virum*: sic Schiloh Rabini deducunt à radice Schil, id quod filium significet, Gen. 49. v. 10. imò impletur hîc Typus agni Paschalis, qui etiam masculus fuit, Exod. 12. v. 5. verè enim Christus alter ille Adam masculus est, in quo nihil molle, nihil effœminatum, juxta Nazianz. in orat. ως τὸ ἄνδρ' αὐτῷ. III. Maria dicitur peperisse: primogenitum, & veteres pulchrè distinguunt inter primogenitum ac unigenitum, *ut unigenitus Deus est, ut primogenitus homo est*, inquit Basil. in schol. sup. Psal. 88. v. 26. Et tandem IV. Maria dicitur peperisse filium

lium vel primogenitum **Suum**: aliàs charissimi quique liberi suis assignantur patribus; sicut Isaac Esavum suum dicit filium, & Jacob Ruben primogenitum: sed quia Iesus noster patrem nisi putativum non habet, ideo dicitur filius Matris suæ, ut semen Mulieris, Gen. 3. *αἰμάτων καὶ ἀμύτων καὶ ἀγενεαλόγητον*, *sine matre* est, ut Deus *sine patre*, ut homo, *sine genere* quoad totam personam, qualis in universa hominum societate non reperitur, Heb. 7. v. 13. Suppeditant hæc ¶ I. *Consolationem*, quæ resultat partim inde, quod Christus *Masculus* est, partim etiam inde, quod *primogenitus* est. Quoad prius, putabat quidem Eva, se in Caino habere **Virum** illum Jehovah, Gen. 4. sed erravit, cum Maria genuerit verè *masculum*, *virum fortem* & *gemina substantia Gigantem*, qui dicitur *Gibbor*, Esa. 9. *Dominus in pralio fortis*, Psal. 24. *fortis armatus*, Luc. 11. *Nec potest timere hostem fortem, qui Dominum habet fortiorem*, Chrysost. Non itaque opus est ut nostros homines, cum Papistis, ablegemus ad Magnum illum *Christophorum*, suo robore ut nobis succurrat, quia Christus *Atlas* ille fortissimus est & agnus masculus, totius mundi peccata tollens, Joh. 1. Quoad posterius valdè etiam jucundum est, quod Christus dicitur *primogenitus*, & quidem *primogenitus patris*, Heb. 1. *primogenitus matris*, Luc. 2. *primogenitus ante omnes creaturas*, Col. 1. *primogenitus inter fratres*, & inter mortuos, Rom. 8. 1. Cor. 15. Apoc. 1. jam verò *primogeniti Reges* fiebant & *Sacerdotes*, indeque Christus etiam est & *Rex noster*, Psal. 2. & *Sacerdos in æternum*, Psal. 110. imò nos omnes reges ille facit & *sacerdotes* coram Deo patre, Apoc. 1. v. 6. Ad hæc *primogenitis* gemina hæreditatis pars concedebatur: & profectò *cælum duplici jure Christus possidet, hæreditate scilicet patris & passionis merito, altero ipse contentus, alterum mihi donat, ex cujus dono jure illud mihi vendicans non confundor*, Guiliel. Abbas l. 1. de vita Bernhadi c. 13. quin imò *primogeniti* quinque siclis redimebantur à Levitis, sic & Christus ideò factus est *primogenitus*, ut quinq; cruentorum suorum vulnerum siclis nos redimeret, &c. Pertinet huc historia Augusti Imperatoris, qui cum in sacrificio quævisset ex Pythia, quis post ipsum regnaturus esset? responsum illi est:

Me puer Hebraeus, divos Deus ipse gubernans

Cedere sede jubet, tristemq; redire sub orbem,

Aris ergò dehinc tacitis abscedito nostris:

Quibus auditis, Augustus peculiarem aram exstruxit, cum hac inscriptione: *ὁ βωμὸς ἔτος ἐς τὴν πρῶτον γενεὰν τοῦ Θεοῦ*, *Hæc est ara PRIMOGENITI*

DEI,

DEI, Niceph. l. i. H. E. c. 17. ¶ II. Confutandus hic est Helvidius, qui, ex epitheto primogeniti, non modo Mariæ virginitatem post partum negavit, sed eidem plures etiam, post Christum, naturales adscripsit liberos, malè hic error Lutherum habuit, ideo Helvidium *stultum instigum* vocat, *Einen groben Narren/in Schemhamph. Part. 2.* sed res plana est: Primogenitus est, non tantum post quem & alii, sed ante quem nullus. Quia lege tenetur primogeniti etiam ille, quem fratres cæteri non sequuntur. Lex primogeniti est: omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur, sed & Joannes etiam hac lege tenebatur, qui tamen fratrem non habuit. Colligitur ergo eum primogenitum vocari, qui vulvam aperiat, & ante quem nullus sit: Non eum, quem frater post genitus subsequatur, &c. Hieron. adversus Helvid. t. 3. op. f. 4. objecit quidem Helvidius dictum Matthæi c. i. v. 25. *Ioseph non cognovit eam, Donec pareret, &c.* sed ex hac particula contrarium potius elicitur, juxta phrasas similes: *Donec ponam inimicos, Psal. 110. v. 1. Donec siccarentur aquæ, &c. Gen. 8. donec senescatis ego sum, Esa. 46. &c.*

Fasciis eum involvit.] Notetur hic I. Hieronymum contra Helvidium statuere Mariam & matrem & obstertricem fuisse, cum nulla muliercularum sedulitate interveniente ipsa filiolum involverit, & Chrysost. hom. 35. in Ioh. addit: *Fasciis mater involvit & ipsa reclinavit, quia Ioseph attingere non audebat, quem de se non generatum esse sciebat, mirabatur & gaudebat natum, at natum attingere non audebat.* Quod posterius licet incertum, prius tamen ad Christi paupertatem amplificandam facit. In servire Deiparæ debuisset Anna mater; sed illa procul dubio rebus humanis jam valedixerat, affinis Elisabetha non Bethlehem, sed in suæ stirpis Metropoli erat, ut superius dictum: *Livia* conjux Augusti, *Drusilla* conjux Cyrenii, *Herodias* pellex Regis Herodis, superbæ nimis sunt, imo matres etiam Bethlehemiticæ, aliàs, in tali casu, satis affabiles & promptæ, Ruth. 4. v. 14. & seq. hic tamen omnem exuisse videntur humanitatem, parit itaq; Maria in stabulo, adeoq; in stercore nascitur Christus, ut eos qui sunt de stercore, sublevet, juxta illud: *De stercore erigens pauperem, inquit Chrysost. ex Psal. 113. v. 7.* involvitur autem à matre fasciis, quæ *σπάγγα* dicuntur *ὅτι τὸ σπᾶγγος ἐν* à lacerando vel discerpendo, & videtur singularem aliquam exinanitionem fuisse, non tantum in cunis, sed etiam in fasciis Christi quarum mentionem expressam angelus facit, *Vielleicht hat die liebe Maria ihren Jungfräwlichen Schleyer*

Schleyer zerrissen/ vnd sind drans schlechte Bindelein gemacht worden/ daß Edle Perlein wickelt sich in vnser Armuth/ Joan Arndt. II. Non tantum infasciavit (ex Græco sic ad verbum rectè redditur) Maria filium suum, sed & reclinavit in præsepio, *Πρæσεπ* significat locum jumentis paratum, unde pabulum sumunt, & refert Hieron. præsepe hoc fuisse lapideum, vel lapidi, pro more ejus regionis, incisum, stabulum vero in quo Christus natus, repertum Bethlehemi esse ad murum civitatis versus ortum, ubi postea Helena Constantini mater pulcherrimum ex marmore templum exstruxit, referente Eusebio. Lapidem itaq; durissimo Iesulus noster in jacet, ut Iacob, Gen. 28. & verè hic locum habet quærela Domini: *Aves nidos & vulpes habent foveas, sed filius hominis non habet, quo reclinet caput*, Matth. 8. v. 20. Sed quid absurdius, quam regis filiam in stabulo reperiri inter pecora? ideo III. additur ratio hujus facti: *Ed quid non erat locus in diversorio.* Bethlehem parva fuit, Mich. 5. v. 7. *κώμην* fuit, Ioh. 7. v. 42. & Rex quidem David multis splendidis & edificiis Bethlehemum exornarat, sed: *sic vos non vobis nidificatis aves*, dicitur jam Mariæ ex familia Davidis ortæ: *veteres migrate coloni*, cogitur Bethlehemini quærere publicum diversorium, quod *καρανίου* dicitur à quiete & solutione onerum. Reperitur itaq; hic Exigua magni pompa pauperii, qui creavit omnem locum, non invenit locum, ut nobis pararet locum August. *serm. 24. de tempore*: Civitas parva, domus paupercula, supellex exigua, mater in fœno, filius in præsepio, Das Städtlein klein/ das Häußlein arm/ der Haußrath gering / das Gott erbarm / die Mutter liget im Hew vnd Stroh / das Kindlein in der Krippen do / indumentum Christi panni viles: *Lectus arctum præsepe: cibus lac virginalis, nec lac de carne corrupta elicitum, eum manducasse credo, unde canimus: ipsum Regem angelorum, sola virgo lactabat, ubere de cœlo pleno, inquit Ardentius, & addit Pelbartus Sermon. 6. Mariam ad vagitum famelcentis pueri lac in ubera sua exorasse de cœlo dari, sicut Manna, & sic de lacte cœlitus dato ipsam lactasse, quæ, ut suspecta merito omittimus.* ¶ Observemus I. latet hic & *Mysterium & Medicamentum* & laudabile Exemplum *Mysterium* est, Christum pannis indui, ut se vililitatem & corruptibilitatem nostram induisse demonstrat: in præsepio poni, ut se priorum refectorem esse significet: lacte virginali pasci, ut se paræ matris Ecclesiæ doctrina delectari innuat. Medicina est, Christum vilibus involvi pannis, ut nos stola incorruptionis vestiret: in arcto poni præsepio, ut nos in lato cœli palatio collocaret: lactis egere nutrimento, ut nos angelorum pane satiare. Exemplum est, vi-

est, vilibus indutus est Christus pannis, ut nos vilitatem pannorum propter eum non horreamus: in parvo positus est praesepe, ut nos parvo etiam & vili tugurio contenti simus: Simplici cibo pastus est, ut nos quoque simplicitati & vilitati ciborum adsuescamus, & hoc, fratres mei contra illos est, qui preciosis & mollibus vestibus delectantur, qui in constructione currium & palatiorum gloriantur, qui aviditate preciosorum cibarium capiuntur, Ardens. ¶ II. Observ. verum quidem esse illud Thoma de Kemp. med. 7. de nativ. Non sunt hic magna palatia, sed caelestia tamen solatia, redundantia scilicet ex Christi paupertate, quae nostra ubertas, juxta illud Ecclesiae ex 2. Cor. 8. Advenit in terra egens, facta nostra condolens, caelis daturus divites & angelis suis pares, Et ista aufſ Erdem kommen arm/das er vnser sich erbarm/ic. Sed extra oleas tamen vagantur Pontificii, quando Christi paupertatem ad votivam Monachorum mendicitatem referunt, dicentes: Si Iesulum vis invenire, debes eum querere in voluntaria paupertate, tali scilicet, qualem religiosi in papatu vovent: sed, ut munus Christi mediatorium nulli creaturae competit, ita etiam Christi paupertas, ad munus hoc pertinsens, in imitationem trahi non potest; adhuc Christi paupertas non ita fuit voluntaria, ut Monachorum, sed ex S.S. Trinitatis decreto praordinata, & annis plus 150. à Zacharia propheta praedicta; Monachorum autem paupertas votiua ubi in scripturis vel vestigium habet vel fundamentum? quin imò paupertas, juxta Erasmus in annot. suam etiam munditiem habet, & assignat Lucas Christi parentibus paupertatem quidem, at non mendicantem, quae si usque adeò Christo placuisset, nasci utique potuisset, non in stabulo, sed in prochocho, quod tamen factum non est. ¶ III. Observ. ab ejus domo non recedere malum, qui pro bono reddis malum, Prov. 17. v. 13. quanta enim erga gentem Judaicam beneficia erant & Davidis, & Salomonis, & Asae, & Josaphati, & Ezechiae, & Esaiae, & Zorobabelis & aliorum, qui ex domo Davidis omnes prodierant: sed ecce ejusdem familiae puella, nullo crimine infamis, etsi paupercula, proba tamen & honesta, adhuc partui vicina in stabulum ablegatur. Sed vix Bethlehemitis tam ingratas! dum Mariae filium vilipendunt, suos ipsi liberos, per Herodem infanticidam amittunt, Matth. 2. nec ullibi legitur, Christum ad Bethlehemitas ingratos unquam rediisse; caveamus ergo nobis ab hac ingratitudine & Christo in cordibus nostris locum paremus; cur enim Dominus locum non habuit in diversorio Bethlehemitico? cur locum non habuit in Judaea, unde ad Aegyptios fugit? cur locum non habuit in Nazareth, ubi ipsum de

Differunt paupertas & mendicitas,

ingratiando paupercula.

de monte præcipitare volebant Sympatriotæ? cur locum non invenit apud Galilæos, qui hospitium ipsi denegabant? imò cur locum non habebat in Jerusalem, ubi etiam ex templo & tandem ex urbe ejiciebatur & crucifigebatur? idèd hoc factum, ut locum haberet in cordibus nostris, dicamus itaq;: *Sit præsepe tuum, Cor, pie Christe, meum*: Jesu tibi jam lectulum in me para mollissimum - meo quiesce pectore, & intimè servabo te, Ach mein Herzs Liebes Jesulein / mach dir ein rein sanfft Bettelcin / zu ruhen in meines Herzen Schrein / re. ¶ IV. Observ. ubi hodieq; reperitur Jesus noster, nempe in fasciis sacrarum literarum, fasciæ enim Christi hîc dicuntur *σώματα*, testatur autem Donatus in Eunuch. Terent. Spargana etiam dici monumenta, Monumenta, inquit, sunt quæ Græci dicunt *σώματα* & *σώματα*, scripta ergò Prophetarum & Apostolorum, quid aliud sunt quam *σώματα* & monumenta verè antiqua, in quibus Christus reperitur; unde Lutherus in præfat. veteris Testamenti pulcherrimè: Nie wirstu die Windelen vnd die Krippen finden / da Christus innen lîget: Dahin auch der Engel die Hirten weist. Schlechte vnd geringe Windelein find es: Aber thewer ist der Schatz / Christus / welcher drinnen lîget. Imò nostræ matres geminis utuntur fasciis, interiores subtiles sunt, exteriores verò crassiores, ex panno vel pellibus: Sic & Christus reperitur in verbo, quod subtilibus fasciis conferas, & in Sacramentis, quæ crassiora non nihil sunt & in oculis incurrunt, ceu verbum visibile, has itaq; fascias constringas vinculo fidei (Windelband des Glaubens) fides enim cruentum Christi meritum apprehendens est rubrum illud Rachab ligamentum, Jos. 2. quod vincit invincibilem & ligat omnipotentem, &c.

Et erant Pastores in illa regione.] Nasci Christum super vacuum fuisset, nisi mundo hoc innotuisset; innotescit itaque Servatoris Nativitas hoc pacto: Cives Bethlehemitici, ut plurimum, ex re vixerunt pecuaria, indeq; tot aluerunt greges, quot civitas illa exigua non ferebat, itinere itaq; non longo ab Ephrata sive Bethlehem, & quidem versus meridiem, sita fuit turris EDER vel ADAR dicta, cujus mentio fit, Gen. 35. & Jos. 15. erat turris, hæc exstructa in loco pascuosissimo, ut gregis esset domicilium, in quod & Pastores se recipere, contra tempestates ac coeli injuriam, unde absque dubio nomen accepit, siquidem Eder Gregem, vel pecorum collectionem significat (der Herde Thurm) & testatur D. Hieron. Eder postea mutatum fuisse in templum, quod ob angelicam apparitionem nominatum sit: ANGELUS AD PASTORES.

σώματα in
quibus hodieq;
invenitur Chri-
stus.

Alii putant, Bethlehemitarum oviculas, de die, ad pascua hinc inde abductas, noctu verò in Eder vicissim collectas & custoditas fuisse. Nonnulli huc referunt vaticinium *Micha*, c. 4. v. 8. *Et tu turris Eder, munitio filia Sion, ad te veniet Rosa aurea, restituta potestatem, &c.* ubi per *Rosam Sionis auream* Christum intelligunt, qui Bethlehemi (ubi turris Eder) nascendus & regnum æternum instaurandus erat. Vide *Lyranum* & *Lutherum* in c. *Gen.* 35. *Bucerum* & *Bedam* in *Luc.* & *Bünting.* in *pædia* nec non in *part. Itin.* 2. pag. 6. Juxta Eder autem, quemadmodum *Josephus* à fratribus venditus est: quemadmodum ibi *Bilha* cum *Juda* commisit incestum: imò sicuti hoc loco *David* Pastor leonem vicit & ursum, 1. *Sam.* 17. ita etiam Nativitas Christi ibi manifestata est, non *Augusto Cæsari* & ejus aulicis, non summo Sacerdoti & ejus clericis, nec proceribus de domo *David* Bethlehemi congregatis, sed *Istoribus* iisq; procul dubio servis ac mercenariis, cum hi noctu vigilent, Dominis suis in molibus stratis suaviter dormientibus, *Gualth. in Luc. ham.* 17. ¶ Quæritur autem cur Christus omnium primò manifestari voluerit egenis & despectis pastoribus? *Chrysost.* dicit hoc ideo factum esse, quod, cum apud Judæos passim corrupta essent omnia, Pastores tamen *Mosis* & *Patriarcharum* non tantum vitæ genus, sed & innocentiam retinuerint; sed hæc opinio meritum sapit, quasi Christus illis apparuisset, qui meritis suis digni fuissent: Pastoribus itaque manifestatur Christus, (1.) ob hujus puerili conditionem, habuerat ille inter proavos Pastores benè multos, *Iacobum*, *Mosen*, *Davidem* & alios, imò *Jesulus* noster ipse erat bonus Pastor, *Ioh.* 10. v. 12. *magnus ovium Pastor*, *Heb.* 13. v. 20. & *Archipastor*, 1. *Pet.* 2. v. 25. adeoq; Pastor ex omnibus quatuor *Atavis* suis, Unde hat demnach der liebe Herr seines alten Handwerks so sich gar nicht scheuen wollen, ut *Pastorum* per primum hanc manifestationem pastoribus factam, in singularem quasi *Dominatum* converteret, Er hat den Hirtenstande verkehret in einen Herrenstande/Hinc *Sedulius*: Pastoribus ille creatus emicuit, quia Pastor erat, &c. & in Hymno: à solis ortus: *Palamq; sit Pastoribus, Pastor Creator omnium*, & profecto conveniens ordo (juxta *August.* 1.3. de mirabil. sacr. script. c. 3. p. 754.) hic conspicitur, cum Pastoribus *AGNUS*, & *Gregibus* PASTOR nunciatur. II. Simplicissimi testes fortè veracissimi, jam vero hi Pastores simplices erant, figmenta ignorabant, mentiendi artem non didicerant, cum primis, in negotio Nativitatis Christi, cujus parentes oculis aspexerant nunquam, & tamen uno ore idem testantur omnes,

Cur natiuitas
Christi manife-
stata Pastoribus

Hirtenstande
Herrenstande.

ut in duorum vel trium ore omne verum consistat, Deut. 17. Quo vilior Pastorum persona ad prudentiam, eò preciosior ad fidem, cum phalerare audita & fucare tales nesciant, simplicitas hic quaritur, non ambitio desideratur, Ambrosii lib. 2. in Luc. p. 26. III. Christi nativitas quid aliud fuit, quam profunda exinanitio & humiliatio, humilimis itaque & abjectissimis apparere, & Pastoribus non Dominis, sed (ut ante monui) Servis, ipse servus factus, se manifestare voluit, Phil. 2. v. 7. ¶ Discamus hic in Deum nullam cadere *μεγαλοψυχαν*, Act. 10. v. 34. equidem, coram superbo mundo, quid vilius est & abjectius aliquo Pastore, aliquo Tityro, Melibæo, Mopsò, Menalcæ & Corydone; unde legimus Pastores Ægyptiis fuisse abominabiles, Gen. 46. v. 34. verum quis est sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat & humilia respicit in cælo & in terra, Psal. 113. imo qui humiles etiam Pastores respicit & per ipsos res præclaras gessit, Abel Pastor fuit, & tamen ex fide ejus oblatio Deo placuit: Iacob Pastor erat, & tamen Deum hominemque vicit, inde Israel dictus: Moses Pastor erat, sed 173. colloquia cum Deo familiarissime habuit: David Pastor erat, sed vir juxta Dei cor & voluntatem factus est. Breviter, quæ stulta, humilia & abjecta sunt, Deus eligit, Luc. 5. v. 52. 1. Cor. 1. v. 27. & seq. hinc licet nihil abjectius sit viduis, Deus tamen altissimus se viduarum Iudicem nominat, Psal. 68. v. 6. licet nihil vilius pupillis, Deus tamen pupillorum patrem & auxiliatorem se indigitat, Psal. 10. v. 14. imo, licet nihil despectum magis, quam aliquis peregrinus, Deus tamen inscripturis passim ut peregrinorum & Advenarum tutor depingitur. A cunis itaque Christi Servatoris nemo egenus excluditur, sed includuntur potius omnes illi, qui in conditione Pastoralis reperiuntur, Doctores Ecclesiæ fideles & sinceri, Pastores utique sunt, de Jesulo itaque participant: politici Magistratus pii & religiosi *πομπέες* sunt *λαών*, Ergo de Jesulo participant: Patres familias devoti, quid aliud sunt quam Pastores domestici (*Hausvater* / vnd *Hauswirth*) ergo de Jesulo participant, imo quilibet Christianus ad minimum duarum ovicularum Pastor est, corporis scilicet & animæ, quas suas oviculas si rectè paverit custodieritque, Jesulum utique benignum inveniet & propitium, &c.

*Apud Deum
personarum re-
spectus non est.*

Vigilantes & excubantes excubias. ¶ Notetur hic (1.) Pastores hosce fuisse non gentiles, qui solem adorassent, sicuti Pomarius noster, de nonnullis gentilium refert, quod in solstitio brumali ac æstivo, in phœbi honorem, integras noctes vigilarint, & solem adorarint;

Nam licet Christi nativitas in brumali solstitio facta sit, hi tamen non
 æturnum phœbi cultum plane ignorant, sed vigilant apud greges lani-
 geros, & sunt ἀγροῦλοι, in agris stabulantes, ut Erasmus rectè reddi-
 dit hanc compositam vocem, cum ἀγρός ager & αὐλή stabulum signi-
 ficet, adeoq; hic obtineat illud Syracidos: *altiora ne quasieris, sed quæ tibi
 præcepta sunt de illis semper cogita*, Syr. 3. v. 22. II. verè probos hosce Pas-
 tores fuisse oportet, cum pietate multos alios ex Pastorum genere supe-
 rarint; Abrahæ ac Lothi Pastores nequam erant, qui rixas & litigia fo-
 vebant continua, Gen. 13. v. 7. Josephi fratres Pastores erant, sed quam
 non in solitudine nequitiam perpetrarunt, Gen. 37. v. 19. seqq. Ana im-
 purus Pastor, ex mera petulantia, equum commisit & asinam, unde
 muli orti, Gen. 36. v. 24. Et profectò Pastores, ut plurimum, sunt ne-
 quam homines, quibus solitudo & otium, omnia mala persuadent, juxta
 Senecam: sed talia hi profus ignorant, vigilant itaque & insistant ve-
 stigii Jacobi optimi illius Pastoris dicentis: *Die noctuq; astu urgebar ge-
 lus, fugiebatq; somnus ab oculis meis*, Gen. 31. v. 40. III. Non superstitiosos
 fuisse hos Pastores, in propatulo est, cum sortilegia & alia ludicra, qui-
 bus vulgus hominum in vigilia hujus noctis occupatur, hic non inve-
 niamus. Equidem Discipulus de Tempore Serm. 12. talem instituit quere-
 lam: *Sunt quidam, qui debent esse contristati, quod istam noctem in ludo consum-
 serunt, nec aliquod devotionis servitium nato puero impenderunt: qui in crapula
 & ebrietate vixerunt: qui infidelibus suis SORTILEGIIS, & ceteris incredulitati-
 bus suis tempus illud Sacratissimum consumunt: Qui in his 12. noctibus sequenti-
 bus multas vanitates exercent: Qui Deum, quam quidem Dianam nominant, in
 vulgari Fratre Huldt dicunt cum suo exercitu ambulare: Qui CUMULOS SALIS
 ponunt & per hoc futura prænosticant: (Salsheufflein sehen) Qui CALCEOS
 per caput jactant: Qui ARBORES CINGUNT: & signanter, qui cum micis &
 fragmentis, quæ tolluntur de mensa, in vigilia Nativitatis Christi sua sortilegia
 exercent. Omnes tales merito, sicut noctuæ exsecrati & maledicti incedunt ho-
 diè, in tam clara hujus diei luce. Hætenus Discipulus, citantè Melfhuvero.
 th. 8. perpende autem & mirare, imo obstupesce antiquitatem illius le-
 vitatis & ineptiarum, quæ hodieq; nostris hominibus satis notæ, his au-
 tem Pastoribus planè ignotæ sunt, hinc non tantum circa gregem vigi-
 lant, sed & quod Lutherus putat, insomnem habuerunt noctem ob-
 turbulenta sua tempora, quæ quidem per varias hæreses Ecclesiasticum,
 per varias autem pressuras & expilationes statum & politicum & œco-
 nomi-*

Missbrauch
 der Christnacht
 sehr alt.

nomicum non parùm divexabant, unde hi Messiz adventum tanto ar-
dentiùs exoptassent; Manè itaque Christum quærentes & de eo collo-
quentes manè etiam ipsum, per angelorum patefactionem, inveniunt,
Prov. 8. v. 17. ¶ Cæterum ex hac circumstantia *Osiander, Beroaldus, &*
alii colligunt, Christum tempore Brumali natum non esse, sed æstivali
potius, cum Pastores noctu cum gregibus suis in campis sint versati, id
quod brumæ tempore fieri non potuerit. Sed scire & *Osiander & Be-*
roaldus debuissent, conditionem terræ sanctæ, à nostræ conditione, ob
solem vicinorem, multis differre parsangis, æstivo tempore calor Solis
in Palæstina tam intensus est, ut pecora in campis tunc vivere non pos-
sint, sed domi necessariò contineantur, hyberno verò tempore calor ibi
temperatus est, indeque pecora die noctuque in campis manent, &c.

¶ Observa hic, verum esse illud: *Tutor in OFFICIO versantibus Angelus*
assat. Sic vigilantibus & quæ sui muneris erant, facientibus Pastoribus
Angelus adest, imò universus angelorum exercitus: Sic *Gedeoni* trituran-
ti & quæ suarum erant partium, facienti adest Angelus, Iud. 6. v. 12. Sic
Manoah agrum rusticus colit & adest ipsi Angelus Domini, Iud. 13. v. 11.
Sic *Zacharia* Sacrificanti & preces fundenti in templo adest Gabriel,
Luc. 1. v. 11. imò, sic psaltes inquit Regius: *Mandavit Angelus suis de te, ut*
sustodiant te in omnibus Viis tuis, in Viis inquam vocationis, & non in
precipitiis curiositatis. Qui itaque Angelorum desiderat custodiam, is
cum Pastoribus nostris suam urgeat vocationem, & strenuè VIGILET,
id quod in omni statu requiritur. Nobis *Ecclesiasticis Pastoribus* omnino
vigilandum est, quia: *Dormit secure, cui non est Concio cura.* Pastoribus popu-
li *politicis* itidem vigilandum est, quia: *Dormit secure, cui non est Curia cura,*
nec decet integram Regentem stertere noctem, juxta Poëtam. Sic do-
mesticis etiam Pastoribus vigilandum est, quia: *Dormit secure, cui non est*
Functio cura, Tandem omnes pii horum vestigiis insilite, orate & Vi-
GILATE, quia Adversarius vester diabolus circumit, 1. Pet. 5. tales si nos
geramus, Angelos utiq; auxiliantes habebimus, cum ipsi sint *λειτῆραι*
καὶ πνέματι, ad servitium omnium piorum emissa, Heb. 1.

Et ecce angelus Domini adstitit.] *Homerus* ait *magnum*
esse bonum, quando sapiens nuncius mittitur, & consentit Salomon: Nuncius
impius ruinam facit, legatus autem fidelis sanitas, Prov. 13. v. 17. jam verò hic
mittitur pientissimus, sapientissimus & fidelissimus nuncius, Angelus
Domini, qui an ab ortu ad Pastores venerit, ut Magi, id quod vult *Tym-*
pium

An Christus
brumalis tempo-
re natus.

Angeli libenter
adsumt officia
vocationis ex-
pedientibus.

pius in libello: Ceremonien varümb/c.9: hoc incertum est, dicitur autem de hoc nuncio, quod Pastoribus *adstiterit*; Vox *ἐνίστηναι* notat *subitaneam & improvisam apparitionem*, Luc. 20. v. 1. Act. 4. v. 1. Syrus vertit: *Angelus venit ad eos*, Erasmus: *ἐνίστηναι* *ἀπὸ τῶν* significat magis *Angelum Pastoribus ex alto imminuisse*, quàm *astitisse*. Aret. *ex improvviso adfuit Pastoribus, tale nihil expectantibus, ne dicas à Pastoribus rem compositam*. Fuit autem hic Angelus procul dubio Gabriel, quia, ut Michael *rebus Politicis*, ut Raphael *rebus domesticis* ita Gabriel *negotiis Ecclesiasticis* ut plurimum præfuit, Christi Nativitati cum primis, quam nunciavit, & Danieli c. 9. & Zacharia, Luc. 1. & Iosepho, Matth. 1. ut & virgini Maria, imò, quod nati Christi nuncius Angelus est, hoc respondet promulgationi Legis, quam similiter *per Angelos* olim factam Paulus testatur, Gal. 3. v. 19. & Cyprianus pulchrè dicit: *A supernis legationibus Evangelium incipit, quia Legis etiam Dictatores Angeli fuerunt*, de Nat. C. p. 399. In promulgatione autem Legis ut omnia horribilia erant & terribilia; ita hic omnia sua via sunt & jucunda, quia Christus consolationis & pacis Autor est, omnis legis terrores discutiens, imò *Legis ipse finis est, & qui in ipsum credit, ille justificatur*, Rom. 10. Porro, jucundum est, quod Angelus dicitur apparuisse *in claritate* & quidem *in Domini claritate*. Equidem Angeli suam etiam claritatem habent, quæ depingitur, Matth. 28. v. 3. & Moses de monte descendens suam etiam claritatem habebat, Exod. 24. sicut & Diabolus in Angelum lucis se transfigurare & fictam aliquam ac mentitam claritatem assumere potest, 2. Cor. 11. v. 14. Sed Legatus noster apparet in claritate non tantum angelica, nec Mosaica, nec Satanica, sed in claritate Domini h. e. interprete Winckelm. *ejusmodi luce & claritate Pastores circumdati sunt, ut ipsius altissimi Dei præsentiam inde agnoscerent, & Pulchrè dicit Beda: Cum innumeris vicibus Angeli Prophetis & justis apparuerunt, nusquam eos fulgore divina lucis homines circumdedisse legimus: sed hoc privilegium rectè hujus temporis dignitati servatum est. Cum enim vera lux mundi nasceretur in mundo, Joh. 1. dignum profecto fuit, ut praeo nativitate illius, etiam corporales hominum visus novitate cælestis perfunderet lucis.* Dicit namque de illius nativitate Propheta: Exortum est in terris lumen rectis corde, Psal. 133. v. 4. ¶ Discamus hic I. Ministerium N. T. Ministerio Ecclesiæ V. T. quoad majestatem & excellentiam, nihil cedere; prædicarunt equidem in V. T. Patriarchæ, Prophetæ aliique viri sancti, sed quid in N. T. Da ist die herrliche Vortrefflichkeit vnd vortreffliche

Majestas ministerii & in V. & in N. T. eadem.

liche Herrlichkeit des H. Predig Ampts viel höher gestiegen/ Concionatur
 ibi, initio Angelus, post Iohannes ille inter mulierum natos maximus, de-
 inde ipse Christus; porro Apostoli, viri quibus indignus hic orbis, Heb. ix.
 tandemque illi, quos Christus, alios quidem Prophetas, & alios Apo-
 stolos, & alios Evangelistas, aliosque Pastores & Doctores constituit,
 Ephes. 4. Si itaque sit, quem Ministerii in N. T. pudeat, ille profecto
 indignus est eâ spartâ, quam angeli, Baptista, Christus & Apostoli cum sum-
 ma etiam voluptate ornarunt, imo qui Ministerium N. T. spernit, is
 Christum, Apostolos & ipsos etiam angelos spernit, cum certum sit il-
 lud Pauli: Si angelus de celo descendat, Gal. 1. ¶ II. Observa hunc an-
 gelum pulcherrimum esse typum omnium Doctorum Ecclesiæ, qui
 angeli Domini Zebaoth dicuntur, Mal. 2. v. 7. ut enim (1.) hic angelus à Deo
 mittitur, inde DOMINI Angelus dictus: ita & fideles Ecclesiæ Docto-
 res, sint Legitimè missi & vocati, ut Legati Dei, 2. Cor. 5. v. 20. qui dicere
 possint: *Negotium meum cum Domino & opus meum cum Deo meo, Esa. 49.*
v. 4. ut (2.) hic angelus Christo recens nato servit & ministrat, sic &
nos non Antichristi, sed Christi ministri simus, 1. Cor. 4. v. 1. placere studea-
mus non mundo sed Christo, si enim hominibus placere vellem, Chri-
sti minister non essem, Gal. 1. v. 8. Angelus noster (3.) in claritate Do-
mini apparet; ita & Ecclesiæ Doctores, splendeant intus & extus, intus
quidem luceat in nobis, lux veræ & fundamentalis agnitionis Dei, ex-
tus verò resplendeat, non lux aliqua hypocritica, sed splendor bono-
rum operum & vitæ inculpatæ, juxta illud: luceat lux vestra, Matth. 5. v. 15.
Angelus noster (4.) vilissimis concionatur Pastoribus, eisq; simplicissi-
mè proponit res simplicissimas, agens de infantulo, de fasciis, de stabulo, de
præsepi, &c. ita & nos non hominum conditiones, sed animas curemus,
proponamus nostris auditoribus Christi fascias & ligamina, verbum &
Sacramenta, Denn sich niemand schemen darff / einen schlechten / rechten
vnd einfeltigen Stall, oder Windel Prediger zu geben / superbiam itaq;
fugiamus & simplicitati studeamus, dicentes: Simpliciter rectum q, tuum
me, Christe, gubernent, Psal. 25. v. ult. Tandem (5.) Angelus noster conciona-
tur, Gloria decantat, & cum gratiarum actione concludit: Sic prædicare no-
strum est, non missificare, imò ad Dei GLORIAM omnia dirigere, preca-
ri & gratias agere, &c.

Angelus Nati-
litius typus Pa-
storum Ecclesiæ.

Nolite timere, Ecce annuncio.] D. Paulus summè com-
 mendat linguas angelicas, quæ linguis hominum mille modis præstent,

Y

1. Cor.

Concionis Ange-
lica.

1.

Exordium.

1. Cor. 13. v. 1. Sed hîc habemus & linguam & concionem angelicam, exeamus itaque in campum Bethlehemiticum & Concionatori huic Seraphico ac Cerubico devotè attendamus. Exordium (1.) est *Nolite timere*, Humana infirmitas concutitur, ubi divina sublimitas manifestatur, inquit *Ardens*, ideò timent Pastores, ad exemplum Manox, Jud. 13. v. 22. & aliorum: sed ut diaboli est, hominem ad tremorem & desperationem commovere, ita angelorum est homini spem & consolationem præbere, unde vulgaris quasi loquela illorum est: *Nolite timere*, & innuitur hoc introitu per Christi nativitatem restaurata esse illa, quæ Adam, tunc amiserat, quando dixit: *Audi vi vocem tuam in horto & timui*, quia nudus sum, Gen. 3. v. 10. ponderat hæc D. Bernhardus *serm. 1. de Nat. Dom.* ubi angelum ita exordientem introducit: *Nolite fugere, nolite timere, Dominator advenit, at non in armis, sed in fasciis, venit non ad puniendum, sed ad salvandum. Et ne quis etiamnum forte dicat: Vocem tuam audi vi & timui, ecce INFANS est & sine voce, vox vagientis magis certè miseranda est quam tremenda, timuit itaq; Adam, sed vos nolite timere, venit enim non perdere, sed salvare, eripere & non ligare.* Sic, in promulgatione legis, Moyses etiam dicebat *Israëlitis: Nolite timere, ut enim probaret, vos venit Deus, Exod. 20. v. 20.* Sed mi Moyses, quomodo homines non timerent tunc, quando contremuit terra & cæli stillarunt à facie Dei hujus Sinai, à facie Dei Israel, Psal. 68. v. 9. jam autem graciosus imber effusus est, rotarunt cæli desuper & nubes fuderunt justitiam, ideo meritò illa obtinet vox: *Nolite timere*, in Sinai enim Lex per Moysen quidem data est, gratia autem & veritas per Christum facta, Ioh. 1. Narratio (2.) talis subsequitur: *Annuncio vobis gaudium magnum. Hebræum בִּשְׂרָר Bissar, quo procul dubio Angelus usus est, Evangelista nos- ter vertit εὐαγγελίζομαι, quod bonam & faustam annunciationem significat, & videtur verbis angeli in esse quædam τωτολογία, cum quasi dicat: Evangelizo Evangelium, evangelizo gaudium, cum solum verbum εὐαγγελίζεσθαι suffecisset; sed studiosè Angelus ita loqui voluit, ut lætum hoc nuncium eò magis amplificetur, unde etiam Lutherus in cantico Angelum eadem aliquoties repetentem & ita loquentem introducit: Cælis ab altis prodeo, & res novas annuncio, tot res bonas huc adfero, quot vix narrare valeo, Vom Himmel hoch da komm ich her / Ich bringe euch gute neue Mehr/der guten Mehr bringe ich so viel/te. Dicit autem Angelus se annunciare Gaudium, & per Gaudium μετὸν μὴκῶς intelligit Gratiam Dei, Salutem & omnia beneficia, qua Christus acquisitus erat mundo, quorum medi-*

2.
Narratio.

meditatio gaudium & letitiam sit paritura, in animis hominum, VVinkelm. Et addit Angelus, se annunciare gaudium Magnum; nam Ardentio rectè mōnente, quoddam reperitur gaudium, quod non est magnum, sed parvum, vel potius nullum, cum extrema gaudii non raro luctus occupet, Prov. 14. v. 13. Hic autem gaudium verè magnum est, cum nihil desit ex omnibus quæ delectant, nec commodum, nec jucundum, nec honestum, Bernh. serm. 6. in vigil. nat. verè gaudium magnum, quod nulla interveniente tristitia turbatur, Boda, Groß ist die Weinacht Freude / denn sie rühret her vom grossen Gott / sie füllet Himmel und Erde / ja sie gehet an einen sehr grossen Hauffen / omnes homines, unde Angelus addit: Quod erit omni populo, Iesus itaq; noster Salvator est Catholicus, qui gaudium habebat solus, sed communicavit pluribus, Ardens. Vides hīc unum hominem, qui venit propter omnem hominem, Hil. lib. 9. de Trinit. imo vides & habes hīc: Redemptorem omnium hominum, omnium horarum, omnium locorum, omnium temporum, omnium populorum, omnium Iudeorum, omnium gentium, omnium sexuum, unde Syrus reddidit: Gaudium, quod futurum est TOTI MUNDO. Observemus hic I. Informationem, 2. Confutationem. ¶ Informatio est, qualis proprie sit dies Christi natalitius, videlicet Dies, & leti nuncii & magni gaudii. Quoad prius, multi sanè lætum aliquod acceperunt Nuncium; quam læta fuit annunciatio primis nostris parentibus, quod caput serpentis infernalis conterendum: Caino, quod à latronibus securus esse deberet: Noacho, quod in diluvio conservandus: Abraha, quod ejus posteritas instar stellarum cæli multiplicanda: Hiskia, quod vita ejus ad annos 15. proroganda: Maria, quod mater Domini electa: Latroni converso, quod regnum Christi ipsi pateat: Regulo Capernaitico, quod filium invenire debeat sanum: Cananea quod filiam à Satana liberatam intelligeret, &c. Sed hæc annunciationes vel salutem tantum corporalem, vel paucos tantum homines concernebant: Lætissimum autem hodiernæ diei nuncium & salutem æternam & omnes omnino homines concernit, unde cum leprosis Samaritanorum de hoc die merito dicas: Hæc est dies boni nuncii, si hæc tacuerimus, iniquitas nos inveniet, 2. Reg. 7. v. 9. ¶ Quoad posterius, verè hæc dies, dies immensi gaudii est, intellexit hoc Esaias dicens: lætabuntur coram te, sicut qui in messe lætantur, Esa. 9. v. 3. intellexit Zacharias, dicens: Exulta filia Sion, jubila filia Ierusalem, Zach. 9. v. 9. intellexit Abraham, qui fide Christi diem videns, exultavit, Joh. 8. v. 56. intellexit Antiquitas canens: Dies est letitia in ortu regali, nam processit hodie de ventre virginali puer admirabilis, torus dele-

Dies Christi natalitius
1. dies
boni nuncii.

2.
Dies immensi
gaudii.

Particularitas
Calviniana-
rum.

stabilis, &c. imo intellexit hoc Lutherus filiolo suo Ioanni dicens: *Iesus noster vocatur non tantum: Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, &c.* (ut puerulus ex c. Esa. 9. recitavit) sed & GAUDIUM MAGNUM, *Kindsein grosse Freude.* Equidem Romæ, quando novus aliquis Pontifex electus est, tandem proclamatur ille talibus: *Annuncio vobis gaudium magnum, novum Papam habemus, hic vel ille reverendissimus Cardinalis, in summum Pontificem electus est, & elegit sibi nomen Innocentius, Das sol groß Ding seyn* inquit noster Saccus, sed nugæ nugarum, si vel mille Pontifices unico eligerentur dic, quæ inde in afflictas conscientias redundaret lætitia? adhæreamus itaq; Servatori nostro, & locum habebit illud Pauli: *Gaudete in Domino semper, & iterum dico gaudete, Phil. 4. v. 4.* ¶ II. Confutanda est hoc loco Calviniana illa particularitas, quæ universalem Angeli annunciationem coarctat & dicit *Piscator doct. 6. annot. Christi nativitatem pertinere, non ad omnes Iudeos, multò minus ad omnes homines, sed tantum ad Electos, ex omnibus populis & linguis*; unde & Beza in annot. particulam: OMNI populo quasi correxit, & pro ea posuit: *TOTI populo, h. e. illi, quem liberaturus erat à peccatis.* Sed quis non videt malitiam? testatur Angelus omni populo natum Christum, testatur etiam scriptura, Deum dedisse filium toti mundo, Ioh. 3. v. 16. esse illum Salvatorem omnium hominum, 1. Tim. 4. propitiationem pro totius mundi peccatis, 1. Ioh. 2. v. 2. mercatum illum esse etiam seductores, 2. Pet. 2. v. 1. adeoq; Deum velle, ut omnes homines salvi fiant, 1. Tim. 2. v. 4. Apparuit itaq; (juxta hodiernam Epistolam) Gratia Dei in Christo omnibus hominibus, Tit. 2. Omnis qui credit in eum non perit, Ioh. 3. apage ergo cum particularitate Calviniana, quæ non Angeli sed Diaboli concio est, cum Christus salutare sit, paratum omnibus populis, Luc. 2.

Quia vobis hodie natus Salvator.] Omnia hæc pulcherrima, notetur (1.) præteritum: NATUS est, cum enim Propheta olim locuti sint in futuro: *Virgo concipiet & pariet, Esa. 7. Mulier circumdabit virum, Jerem. 31. &c.* Angelus stylum jam immutat, dicens, *non venit, sed venit: non nascetur, sed Natus est.* O jucundam vocem! quam audire ardentissimis optarunt votis, Eva, Lamech, Moyses, David & omnes Patriarchæ, Luc. 10. at illis quod audire non licuit, hoc Pastores audiunt, imò hoc præfracti etiam & obstinati audiant Judæi: NATUS est Messias, Venit, Missus est, nec alius expectandus. Notetur (2.) Angelum dicere: NATUS est VOBIS, alii liberi suis nascuntur parentibus, quemadmodum

modum ter de Isaaco dicitur, quod Patri suo Abrahamo natus sit, Gen. 21. v. 2. 3. & 5. *nec nobis solum*, juxta Ciceronem, *nati sumus, sed ortus nostri partim sibi vendicant, partim parentes, partim paria, partim amici*. Sed hic puerum habemus qui natus dicitur, non Deo Patri, nec sibi, nec angelis, nec Diabolis, nec brutis, sed **NOBIS**, & probè notetur Angelum hic vicissim mutare stylum, desumpta sunt hæc verba, ex Esa. c. 9. v. 6. *puer natus est NOBIS, & filius datus est Nobis*. Verùm sancti angeli non possunt canere: Ein Kindelein so löbelich ist uns geböhren/ ideo legatus noster illud Propheticum **Nobis** mutat in **VOBIS**: *natus est vobis hodie*. Equidem Dn. Balduinus refert de Philippo Dietz. Postillatore Papistico, quod existimet (conc. 3. super hod. Evangel. p. 201.) Christum natum esse etiam angelis, quorum *Salvator* sit eo, quod à lapsu eos præservavit, & propterea scriptum esse: *agnum occisum ab initio mundi*, &c. quemadmodum & Jacobus de voragine gaudium natalitium extendit, non solum in cælum, ad angelos exhilarandos, sed etiam ad infernum & patres in limbo: Sed vana hæc sunt, cum Christus nō angelos, sed semen Abrahamæ assumerit, Heb. 2. Nec propter angelos, sed *propter nos homines & propter nostrā salutem*, descendit de cælis, & homo factus est, juxta Symbolum Nicenū. Notetur (3.) dicere Angelū: *Natus est vobis Hodie*, non quod nox natalitia per splendorem corporis pueruli in diem naturalem sit conversa, ut Lyra, Pelbartus & alii volunt, sed quia apud angelos nulla est vel nox, vel tenebræ, vel dormitatio, sed dies perpetuus, *Eitel Eiecht/ eitel Tag/ eitel Waschen*/ ideo dicit: *Hodie*, & verè illa Nox non tam nocti quam diei conferenda erat: *præsepe jam fulget tuum, lumens, Nox spirat novum*, &c. Notetur (4.) dicere angelum: **Vobis natus est SALVATOR**, in Syriaco *Parik Redemptor*, vel, ut Matth. I. exponitur: *Jesus, nos retinemus vocem Germanicam: Heyland/* quam deducunt, vel à *sanctificando* vel à *sanando*, *Heyland made. Vom heiligen / oder vom heilen/* utrumque Christo competit, verè noster *sanctificator* ipse est, ut *sanctus sanctorum*, Dan. 9. ut *Sanctum ab utero*, Luc. 1. ut *sanctus ille puer*, Act. 4. nobis omnibus factus, sapientia, *sanctificatio* & redemptio, I. Cor. 1. si verò ab *Heilen* deducas vocem *Heyland/* Christus utique est *Jehova Medicus noster*, de quo Propheta: *sana me & sanabor*, Jerem. 17. v. 14. *sanat ipse omnes infirmitates nostras*, Psal. 130. v. 3. *sanat contritos corde*, Psal. 147. v. 3. &c. Tandem (5.) notetur, Angelum nominare hunc puerum: *Christum & Dominum* ita depingens ejus personam & officium. Si enim *Dominus* est *Jesulus noster*, utique verus *Deus*,

Angeli verba
ex scripturis de-
sumta.

est, juxta vaticinia, Jerem. 23. Psal. 110. Esa. 33. Mich. 5. de humanitate verò nemo dubitare potest, cum puer hic fasciis involutus, jaceat in sinu matris. Officium ejus Regium, Propheticum & Sacerdotale depingitur voce *Christi*, cum Prophetæ olim & Reges & Sacerdotes sint inuncti, & pulchrum est Rabini testantur in secundo templo, præter alia, amissum etiam fuisse *oleum sacrum*, quo procul dubio indicatum fuit, Messiam tempore secundi templi promissum, inungendum *non oleo aliquo terreno, sed Spiritu S. præ consortibus*, Psal. 45. &c. ¶ Observes hic angelum omnia sua verba ex scripturis mutuatum esse, *Nolite timere* (vide Esa. 41. v. 14.) *Ecce annuncio* (v. Esa. 40. v. 9.) *gaudium magnum* (v. Esa. 9. v. 3.) *quod omni populo* (v. Gen. 22. v. 18.) *quia vobis natus* (v. Esa. 9. v. 6.) *Salvator*, (v. Esa. 45. v. 21.) *qui est Christus*, (v. Dan. 9. v. 24.) *Dominus* (v. Mal. 3. v. 11.) *in Civitate David* (v. Mich. 5. v. 2.) qui quidem cento Dn. Chemnitio usque adeò arridet, ut dicat: *Orationem hanc Angelus ex scripturis mutuatus est, & ex variis Prophetarum locis contexuit, & hac observatione Ego plurimum Delector, quia ostendit dignitatem scriptura sacra contra conspurcationes Pontificiorum, quod ipsi angeli, quando gravissimas legationes obeunt & orationes suas venuste ornare volunt, flores ex sacra scriptura decerpunt*, cap. 8. Harm. pag. 187. magnificiamus itaque etiam nos scripturas, possunt enim animas nostras salvare, Jac. 1. v. 21.

Deus nostro cap-
tui se accom-
modat.

Hoc habete signum.] Respicit angelus ad c. 7. Esaia, v. 14. ubi partus virginis expressè SIGNUM dicitur, hoc autem signum aliis confirmatur signis, sed quæ illa? non Iris Noë, Gen. 8. non vellus Gedeonis, Iud. 6. non Sol, vel stationarius Ios. 10. vel retrogradus, Esa. 38. &c. sed *fascia & præsepium*, quasi Angelus diceret: *Quærite Bethlehemi, quæ puerpera hac ipsa nocte peperit, & quidem non in domo, vel aliquo domus habitaculo, sed in stabulo, ubi sunt præsepia, ibi si inveneritis puerulum laceris pannis involutum & præsepi in jacentem, hunc scitote Salvatorem & Christum Dominum.* ¶ Observ. I. Deum nostrum gloriosum ad captum nostrum pulchrè se accommodare, Pastoribus quid magis notum quam *stabulum & præsepe*, idè eò remittuntur: Magis orientalibus quid magis notum, quam *cæli stellarumq; motus*, idè nova ipsi stella accenditur: Scribis autem & Sacerdotibus quid notum magis, quam *scripta Prophetarum*, hinc ad Micheam illi ablegantur, Matt. 2. v. 6. nos hunc Dei morem imitemur, & ad captum nostrorum hominum similiter nos accommodemus, &c. ¶ Discas Angelorum Domini Zeba-
oth,

orth, h. e. fidorum præconum esse, auditores non tantum docere, sed & *Auditores ad scripturas ablegandi.* ad indagandam veritatem sedulo exhortari, juxta exemplum, & hujus Angeli & Christi, Ioh. 5. v. 39. & Berrhoensium, Act. 17. v. 11. Viderint ergo pontificii Doctores quales sint angeli, cum homines ad cunas & fascias Christi (putà scripturas) non deducant cum hoc angelo, sed potius severis interdictis lectionem Bibliorum ipsis prohibeant, adeoque cum Phariseis, aliis præcludant cælum, quod ipsi non ingrediuntur, Matth. 23. v. 14.

Gloria in excelsis.] Cui terra locum nativitatis negat, illi cælum, *astra, angeli famulantur*, Beda. Concionantienim Angelo subdito adest multitudo militiæ cœlestis: vel ut Syrus: *multi exercitus cœlestes, Gaudet chorus cœlestium & angeli canunt Deo, &c.* Notentur sequentia I. Angeli *Militia* dicuntur, vel quia, juxta Lyrannum, pro salute hominum cum demonibus præliantur, Apoc. 12. vel quia in forma exercitus ut plurimum apparuerunt, Gen. 32. 2. Reg. 6. unde & Christus in Legiones eos distribuit, Matth. 26. & jucundum est, quod angeli in resurrectione Christi *sedent* & confecto quasi prælio quiescunt, hic autem, ut exercitus probe armati, *in aere conspiciuntur*, pugnaturi sub duce Christo, contra infernalem Draconem. II. Excellentem hanc angelorum musicam fuisse oportet, Salomon aluit cantores 288. qui si voces contulerunt, quantum exinde strepidum ortum putas? sic limina templi contremiscunt concinentibus sex tantum Cherubim, Esa. 6. v. 4. Sic in concentu 24. seniorum cœlestium audita est vox, tanquam vox aquarum multarum & tanquam sonus tonitruus magni, Apoc. 14. v. 2. hîc autem non 288. non 6. neq; 24. tantum angeli concinunt, sed hoc loco Ambrosianum illud obtinet: *Tibi omnes angeli, tibi cœli & universæ potestates, Tibi Cherubim & Seraphim incessabili voce proclamant: Alle Engel vnd Himmels Heer / vnd was da dienet deiner Ehr / auch Cherubim vnnnd Seraphim / loben dich Hexx mit hoher Stim /* procul dubio omnis Bethlehemitici circuli terra contremuit, *es wird alles gelebet vnd gebedet haben.* III. Apud Esaïam angeli in unisono quasi dicunt: Sanctus, Sanctus, Sanctus, hic autem perfectum modulantur tricinium *gloriam* tribuentes Patri, *Pacem* Filio, pacis principi, *Beneplacitum* autem in cordibus hominum excitatum Deo Spiritui S. IV. Si angeli Papistis favissent, cecinissent utique: *Gloria virgini Deipara quæ mundi attulit salutem*, sed relictâ Mariâ, Sanctis & omnibus creaturis, ad Deum se convertunt, cumque ab omnibus *fictis*

fiētis Diis pulchrē distinguunt hac clausula: *in excelsis*, quis enim sicut Deus noster, *qui in altis sive excelsis habitat*, Psal. 113. v. 5. quæ autem ex opere incarnationis, in Deum gloria redundet, *gloria scilicet bonitatis, gloria iustitiae, gloria sapientiae, gloria potentiae, &c.* hoc Postillatores passim monstrant & quivis facile amplificare poterit. V. Canunt angeli *Pax in terris*, quia natus est princeps pacis, Esa. 9. v. 6. per quem cum Deo reconciliati, pacem habemus, Rom. 5. v. 1. quia ipse pax nostra, Eph. 2. v. 14. & jucundissimum, quod angeli dicunt non: pax in Bethlehem, pax in Judæa, pax in palæstina, sed *pax in TERRIS*, quia cœlestis illa pax per Christum parta, ut universalis est, ita se extendit ad fines usque Terræ, Esa. 49. v. 6. VI. Canunt angeli: *Hominibus eudoniæ*; Dietenberger / Embserus & alii Pontificii, ut plurimum verterunt in genitivo: *Bona voluntatis*, Friede sey auff Erden den Menschen die eines guten Willens sind / concludunt deinde ex his ad liberum hominis arbitrium, & subsumunt; Bonam voluntatem longè plura desiderare quam *solam Fidem*, cum ea sit demum bona voluntas, quæ Dei voluntatem faciat & ejus impleat præcepta, &c. Sed evanescunt hæc omnia, quamprimum ostenderis, hic legi, non in genitivo: *eudoniæ*, sed in nominativo: *eudoniæ*. Verus itaque sensus est, quemadmodum Deo patri beneplacitum est in filio, Matth. 3. v. 17. Esa. 42. v. 1. ita etiam beneplacitum est ei in filiis hominum, Prov. 8. v. 31. in eis qui timent ipsum, Psal. 147. v. 11. complacuit illi dare nobis vitam æternam, Luc. 12. v. 32. Ein wolgefallen Gott an uns hat/es ist groß Fried. &c. plura adderem, sed ne commentarius in infinitum crescat, Observa: ¶ Quales nos gerere debeamus pro summo redemptionis beneficio, docent hoc angeli. 1. *Omnem gloriam Deo tribuamus*, juxta illud: Non nobis Domine non nobis, Psal. 115. v. 1. 2. *Pacem diligamus & in terris etiam*, cum angeli ita canant, eam conservemus, quantum quidem fieri potest, Rom. 12. vers. 18. 3. *Acquiescamus & beneplacitum habeamus*, non in divitiis, non in honoribus, aliisq; hujus vitæ habere in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui, Psal. 37. v. 4. Quod superest, cum Max. Taurinensi Hom. 2. in nat. Dom. ita concludimus: *Gloria Deo, qui desperatis mortalibus munus æternæ salutis exhibuit: Pax hominibus bona voluntatis*, quos certamine suo Christus suosq; prælio in regnum proprium de Diabolica revocavit captivitate.

Quomodo Gloria recte concipiatur.